

In beeld

Nulmeting Sectormonitor Beeldende Kunst

Eindrapport

Een onderzoek in opdracht van het Ministerie van OCW

Projectnummer: B3794

Zoetermeer, 2 mei 2011

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij Research voor Beleid. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van Research voor Beleid. Research voor Beleid aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Voorwoord

In de Nederlandse politiek en het maatschappelijk debat staan kunst en cultuur de laatste tijd sterk in de aandacht. Bespiegelingen over het maatschappelijk nut van kunst en bezuinigingen op de cultuursector maken soms hevige emoties los. Daarbij valt op dat basale feitelijke informatie vaak ontbreekt. Vragen als *hoeveel organisaties zijn er in de sector, hoeveel mensen werken er en wat verdienen zij* zijn niet altijd makkelijk te beantwoorden. Vaak ontbreekt een handzaam overzicht met de belangrijkste gegevens.

De Sectormonitor Beeldende Kunst probeert dit overzicht voor de beeldende kunst te geven. Op basis van een opdracht van het Ministerie van OCW heeft een onderzoeksteam van Panteia (in casu Research voor Beleid, IOO en EIM) gegevens verzameld, geanalyseerd, bewerkt en in het voor u liggende rapport gepresenteerd. Het team bestond uit Mirjam Tom en Florieke Westhof (EIM), Jan van der Bij en Tom Weijnen (IOO) en Jaap Wils en Jurriaan Berger (Research voor Beleid). De begeleidingscommissie van het onderzoek bestond uit vertegenwoordigers van het Ministerie van OCW, het IPO, de VNG, de Mondriaan Stichting, het Fonds BKVB en Cultuur-Ondernemen.

Ik dank namens het team alle deskundigen die ons hebben geholpen met het vinden en checken van de informatie, de begeleidingscommissie voor het meedenken in de definities en afbakening en het Ministerie van OCW (Benjamin van der Helm, Katie Hangelbroek) voor de prettige samenwerking.

Jaap Wils
Accountmanager Cultuur, Research voor Beleid

Inhoudsopgave

1	De structuur van de sector	13
1.1	Hoe ziet de sector eruit?	13
1.2	Organisaties en werkzame personen in de sector	15
1.3	Organisatorische samenhang	19
1.4	Uitkomsten samengevat	21
1.5	Gebruikte bronnen	22
2	Beeldend kunstenaars	23
2.1	Beeldend kunstenaars in Nederland	23
2.2	Inkomenspositie van beeldend kunstenaars	23
2.3	Zichtbaarheid in het buitenland	25
2.4	Uitkomsten samengevat	26
2.5	Gebruikte bronnen	26
3	Overheidsbeleid	29
3.1	Overheidsbeleid beeldende kunst	29
3.2	Uitgaven aan beeldende kunst	30
3.3	Bereik van subsidiemaatregelen	35
3.4	Uitkomsten samengevat	37
3.5	Gebruikte bronnen	37
4	Opleidingen in de beeldende kunst	39
4.1	Aanbod beroepsonderwijs beeldende kunst	39
4.2	Studenten beeldende kunst	40
4.3	Afgestudeerden beeldende kunst	45
4.4	Docentenopleidingen	48
4.5	Uitkomsten samengevat	49
4.6	Gebruikte bronnen	50
5	Kunstparticipatie en –educatie	51
5.1	Het publiek voor beeldende kunst	51
5.2	Amateurkunstenaars en kunsteducatie	55
5.3	Uitkomsten samengevat	57
5.4	Gebruikte bronnen	58
6	Economie van de sector	59
6.1	Omzet in de sector	59
6.2	Aankoop en vraag naar beeldende kunst	60
6.3	Uitkomsten samengevat	62
Bijlage 1	Onderzoeksverantwoording	63
Bijlage 2	Afbakening en definities	67
Bijlage 3	Verantwoording cijfers economie sector	71

Samenvatting

Achtergrond en doel van het onderzoek

Voor de beeldende kunsten ontbrak het tot nu toe aan een integrale en samenhangende beschrijving van de sector. Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) en het veld hadden daarom behoefte aan een sectormonitor die voorziet in de geconstateerde lacune. In opdracht van het Ministerie van OCW hebben Research voor Beleid, EIM en IOO (allen onderdeel van Panteia) de eerste meting (nulmeting) van deze sectormonitor gezamenlijk uitgevoerd.

Het doel van het onderzoek is inzicht te krijgen in de structuur en dynamiek van de beeldende kunstsector in Nederland. Hiervoor is aandacht besteed aan zes thema's.

- Beeldend kunstenaars
- Infrastructuur van de sector
- Opleidingen in de beeldende kunst
- Participatie en educatie
- Overheidsbeleid
- Economie van de sector.

Het onderzoek is volledig gebaseerd op het verzamelen, analyseren en bewerken van bestaande informatie. Hiervoor zijn diverse statistieken, onderzoeken en (financiële) rapportages verzameld en bestanden geraadpleegd. Belangrijke eerste stap in het onderzoek was het afbakenen en definiëren van de sector en de daarbij behorende onderdelen. Met deze afbakening is een duurzame basis gelegd voor verdere onderzoeken naar de sector in de toekomst. Hieronder wordt per thema kort ingegaan op enkele belangrijke uitkomsten. Ter afsluiting is een vereenvoudigde weergave van de sector gepresenteerd met daarin enkele kerncijfers.

Beeldend kunstenaars

Er zijn 7.000 beeldend kunstenaars actief. Van beeldend kunstenaars zelf zijn geen nadere kenmerken bekend, wel van een bredere groep kunstenaars waar zij onderdeel van uitmaken (beeldende kunst, taal en overig). Enkele relevante kenmerken zijn dat ongeveer 83% werkzaam is als zelfstandige. Dit is beduidend hoger dan de kunstdisciplines gezamenlijk. Verder valt op dat de meerderheid vrouw is (59%). Ook daarmee wijkt beeldende kunst af van andere kunstdisciplines waar de man-vrouw verhouding juist omgekeerd is.

Veel kunstenaars hebben een gemengde beroepspraktijk waarmee ze hun inkomen vergaaren. De inkomsten uit andere bronnen kunnen heel divers zijn en vormen een vrij substantiële aanvulling (36%) op het inkomen. Het inkomen is laag te noemen. De inkomensverdeling van beeldend kunstenaars is veel schever dan die van de Nederlandse bevolking, met een oververtegenwoordiging van erg lage inkomens.

Infrastructuur van de sector

In het onderzoek is de structuur van de sector afgebakend. Hiervoor is gebruikgemaakt van de productiekolom als analysemodel. Gekeken is naar de schakels die nodig zijn voor het voortbrengen van beeldende kunst. Op basis daarvan zijn de relevante organisaties en acti-

viteiten benoemd. Het hart van de sector bestaat uit de schepping (door beeldend kunstenaars) en de distributie (door galerieën, kunstuitleencentra, musea, festivals en presentatie-instellingen en tot slot ook veilingen). De figuur aan het einde van de samenvatting geeft een vereenvoudigde weergave.

In de onderstaande tabel is het aantal organisaties, het aantal werkzame personen en het aantal arbeidsjaren (een maatstaf voor omrekening naar voltijdse banen) gepresenteerd.

Tabel S1 Overzicht organisaties, werkzame personen en arbeidsjaren

	Aantal organisaties	Werkzame personen	Aantal arbeidsjaren
Beeldend kunstenaars	-	7.000	5.320
Galerieën	555	1.325	860
Kunstuitleencentra	40	340	230
Musea	118	3.002	1.254
Festivals en presentatie-instellingen	± 100	Nb	Nb
Veilingen	105*	700	± 450
Totaal	918	±12.300	±8.100

* Niet alleen gericht op beeldende kunst

In totaal zijn er ongeveer 918 organisaties (inclusief alle veilingen) die zich bezighouden met de distributie of het tonen van beeldende kunst. De galerieën maken hiervan het grootste deel uit met 555 bedrijven. Er zijn ongeveer 12.300 werkzame personen in de sector. Het grootste deel daarvan is beeldend kunstenaar. Daarnaast zijn relatief veel mensen bij musea en galerieën werkzaam. Gezamenlijk zijn de werkzame personen goed voor ongeveer 8.100 arbeidsjaren.

Opleidingen

Naast de schepping en distributie is ook gekeken naar andere relevante partijen die van belang zijn voor de beeldende kunst. Opleidingen maken hier zeker onderdeel van uit. Voor het onderzoek is gekeken naar het aanbod aan beroepsonderwijs in de beeldende kunsten. Het aanbod is te verdelen in bachelor- en masteropleidingen en postacademische opleidingen.

In de periode 2006-2009 waren er jaarlijks 2400 tot 2500 bachelorstudenten Autonome Beeldende Kunst (BK), en ruim 100 masterstudenten. De bacheloropleiding kan op elf locaties van hogescholen in Nederland gevolgd worden (aan acht daarvan ook in deeltijd), de masteropleiding op vier locaties.

Om artistieke vaardigheden verder te bekwamen zijn er vier postacademische instellingen, met bij elkaar zo'n 150 deelnemers/studenten. Drie ervan kennen tweejarige verblijven, de vierde (EKWC) kortere (enkele weken tot 3 maanden).

De vooropleiding van bachelorstudenten beeldende kunst is voor 30% havo, voor 21% mbo, voor 22% vwo en voor 26% overig (vooral buitenlandse diploma's). Het aandeel studenten met mbo-achtergrond neemt licht toe. De deelnemers aan postacademische instellingen hebben voor bijna de helft een bachelor- en voor bijna de helft een masteropleiding voltooid.

Van de bacheloropleiding beeldende kunst studeerden in 2006-2008 jaarlijks grofweg 450 mensen af. Ook verlaten jaarlijks 100-150 mensen de opleiding zonder diploma. Het aantal afgestudeerde masters ligt tussen 30 en 40, en hier verlaten minder dan 10 mensen de opleiding zonder diploma.

De afgestudeerde bachelors worden in meerderheid (62%) zelfstandige, wat sterk afwijkt van het gemiddelde voor hbo-afgestudeerden (6%). Ook is de werkloosheid (14%) hoger dan het hbo als geheel (6%) en ook hoger dan onder afgestudeerden van het overige kunstonderwijs. Van de afgestudeerden Autonome BK werkt anderhalf jaar na afstuderen 82% onder het minimumloon. Het gemiddelde loon van de afgestudeerden Autonome BK ligt op ongeveer de helft van het hbo-gemiddelde.

Naast de opleidingen Autonome Beeldende Kunst zijn er docentenopleidingen: de bachelor Docent Beeldende Kunst en Vormgeving (BKV) en de master Kunsteducatie. Het totaal aantal studenten aan de bacheloropleiding lag de afgelopen jaren op 1900-2000, waarvan circa een kwart deeltijdstudenten. In 2009 waren er daarnaast 181 masterstudenten Kunsteducatie, van wie ongeveer driekwart deeltijdstudenten.

Jaarlijks studeren ongeveer 500 bachelors Docent BKV af. Hun inkomenspositie ligt anderhalf jaar na afstuderen in de buurt van het hbo-gemiddelde, in tegenstelling tot de afgestudeerden Autonome Beeldende Kunst.

Ter versterking van onder andere de zakelijke kant van het kunstenaarschap kunnen afgestudeerden trainingen volgen bij Cultuur-Ondernemen. In de afgelopen twee jaar volgden 648 (2009) en 579 (2010) beeldend kunstenaars deze trainingen.

Publiek, participatie en educatie

Er is voor het onderzoek onderscheid gemaakt in drie vormen van publiek: kopers en leners; bezoekers van musea en galerieën; mediagebruikers.

Precieze cijfers over de omvang van kopers en leners ontbreken. Van de kopers zijn geen aantallen bekend. Wel is er enig inzicht in hun kenmerken. Kopers zijn vaker man dan vrouw, boven de 50 en hoog opgeleid. Naar schatting zijn er maximaal 50.000 leners.

Het aantal bezoekers aan musea voor beeldende kunst is ongeveer 2,3 miljoen. Galerieën trekken naar schatting ongeveer 640.000 bezoekers per jaar.

Mediagebruikers zijn de omvangrijkste publieksoort. Ongeveer 4,7 miljoen mensen luisteren naar of volgen wel eens programma's gericht op beeldende kunst, lezen hierover of raadplegen internet.

Het aantal mensen dat is aan te merken als amateurkunstenaar is aanzienlijk. Ongeveer 3,5 miljoen mensen (23% van de bevolking van zes jaar en ouder) blijkt in de vrije tijd actief bezig te zijn met een vorm van beeldende kunst. Naar schatting geven zij gemiddeld € 464 per jaar uit. Een deel van de amateurkunstenaar neemt ook actief deel aan educatie. Het aantal leerlingen en cursisten (beeldende kunst) bij centra voor de kunsten is 68.000. Hiervan bestaat de meerderheid (74%) uit volwassenen. Er zijn 8.100 mensen werkzaam die gezamenlijk goed zijn voor 2.800 arbeidsjaren. Verder wordt in het primair en voortgezet onderwijs cultuureducatie gegeven. Hierbij is ook aandacht voor beeldende kunst.

Overheidsbeleid

Het Rijk is primair verantwoordelijk voor de (inter)nationaal georiënteerde instellingen binnen de basisinfrastructuur. De fondsen en de zogenaamde stedelijke knooppunten dragen de zorg voor het middensegment bestaande uit de lokale beeldendekunstinstellingen. De grote gemeenten die onderdeel uitmaken van de stedelijke knooppunten zijn samen met de provincies verantwoordelijk voor een basisvoorziening voor beeldend kunstenaars en het publieksbereik binnen hun grondgebied. De herijking van het subsidiebestel heeft er toe geleid dat de Rijksgeldstroom BKV zoals die in de periode 2005-2008 beschikbaar was voor gemeenten en provincies, vanaf 2009 wordt ingezet voor de basisinfrastructuur van het Rijk en de stedelijke knooppunten. Naast de stedelijke knooppunten hebben ook kleine en middelgrote gemeenten voorzieningen en beleid gericht op beeldende kunst.

Het Rijk, gemeenten en provincies besteden ieder middelen aan beeldende kunsten.

- Het Rijk geeft € 59,2 miljoen uit via de basisinfrastructuur en nog eens € 9,2 miljoen via de Wwik. Daarnaast worden via de percentageregeling van de Rijksgebouwendienst ook middelen besteed aan de aankoop van beeldende kunst (deze zijn onder de aankoop in tabel S2 meegenomen).
- Van gemeenten zijn geen precieze cijfers bekend. Voor dit onderzoek zijn uitgaven van de 35 belangrijkste gemeenten geanalyseerd. Zij zijn verantwoordelijk voor het grootste deel van de uitgaven aan beeldende kunst. Hieruit blijkt dat zij gezamenlijk ongeveer € 41 miljoen uitgeven aan beeldende kunst. Voor alle gemeenten gezamenlijk gaat het uiteraard om een hoger bedrag. Precieze cijfers zijn niet te geven en daarom ook niet meegenomen in de verdere berekeningen. Indicatief is wel aan te geven dat de uitgaven van alle gemeenten gezamenlijk aan scheppende kunst (waarvan beeldende kunst verreweg het grootste aandeel vormt) € 63 miljoen is. Verder geldt dat ook gemeenten percentageregelingen hebben en er uitgaven zijn aan huisvesting (bijvoorbeeld ateliers of broedplaatsen). Deze uitgaven zijn onder andere posten geboekt en daarmee niet herleidbaar tot de sector beeldende kunst.
- De financiering door provincies is beperkter. Naar schatting gaat het om een bedrag van rond de € 5 miljoen.
- In totaal is dit goed voor een bedrag van ongeveer € 114 miljoen. Dit bedrag komt overigens niet volledig direct in de sector zelf terecht. Er worden ook ondersteunende instellingen mee gefinancierd en bijvoorbeeld activiteiten in het buitenland mee betaald.

Een deel van de uitgaven komt via subsidieregelingen terecht bij individuele kunstenaars. Het bereik van de belangrijkste landelijke regelingen – de Wet werk en inkomen kunstenaars (Wwik) en stimuleringsregelingen van het Fonds BKVB - is respectievelijk ongeveer 920 en 580 beeldend kunstenaars. Over een langere periode bekeken (1999 tot 2007) genoten 6.962 beeldend kunstenaars tenminste één subsidie uit de landelijke subsidiestelsels. Van deze kunstenaars maakten 16% in deze periode ook gebruik van de Wwik. Overigens heeft de ministerraad recent ingestemd met het voorstel de Wwik per 1 januari 2012 te beëindigen.

Economie van de sector

Uiteindelijk is het interessant te weten hoeveel geld er omgaat in de sector beeldende kunst. Hierbij gaat het om het primaire productieproces. Ondersteunende en onderwijsinstellingen vallen er buiten.

De totale omzet in de sector is verdeeld in twee categorieën. Het gaat ten eerste om de geldstroom tussen de organisaties die een rol spelen in het distributieproces en de kunstenaar (intermediaire levering). Ten tweede gaat het om de directe aankoop door particulieren, bedrijven, musea, overheden en bestedingen naar het buitenland. In de onderstaande tabel is de jaarlijkse geldstroom in het primaire proces voor 2009 weergegeven.

Tabel S2 Jaarlijkse omzet in het primaire proces van de sector beeldende kunst

	Bedrag (in € mln.)
Intermediaire leveringen	58,3
Aankoop	270,7
Totaal	329,0

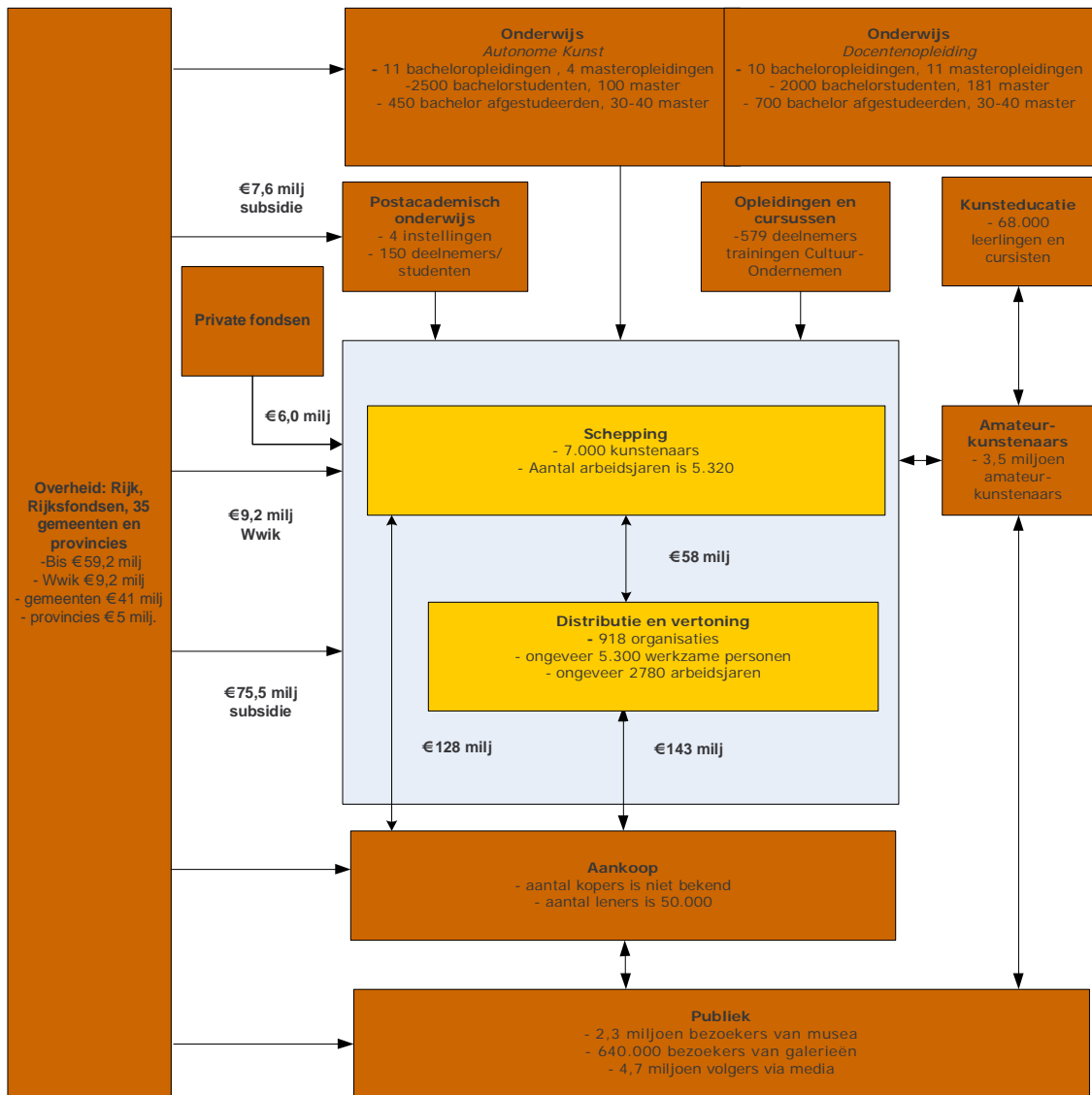
De totale vraag naar beeldende kunst is € 329 miljoen. Hiervan bestaat € 58 miljoen uit tussenhandel (bijvoorbeeld van kunstenaar naar galerie) en € 271 uit de uiteindelijke verkoop naar de afnemers (zoals particulieren, bedrijven en overheidsinstellingen). De private sector blijkt bij uitstek belangrijk. Particulieren en bedrijven zijn verreweg de grootste afnemers van beeldende kunst. De overheid speelt hier een beperkte rol.

Opvallend is dat de directe verkopen door kunstenaars hoger zijn dan de verkopen van galerieën. Van het totale bedrag € 271 miljoen aan verkopen nemen kunstenaars 47% voor hun rekening ten opzichte van 43% voor galerieën (en 10% via kunstuitlenen). Kunstenaars halen bovendien veel meer omzet uit eigen verkopen dan aan verkopen aan de tussenhandel. Welk deel van de omzet van kunstenaars uit opdrachten komt is overigens niet bekend.

Naast de omzet in het primaire proces wordt er jaarlijks voor ongeveer € 82 miljoen aan subsidie verstrekt (€ 76 miljoen door overheden en Rijksfondsen en € 6 miljoen door particuliere fondsen). Dit is iets minder dan 20% van het totale geldbedrag dat in de sector omgaat. De gemeenten geven de meeste subsidies, gevolgd door de Rijksfondsen. De directe financiering door de rijksoverheid is vrij beperkt. Dit komt overeen met de beleidskeuze die de afgelopen jaren is gemaakt.

Kengetallen in de productiekolom

Ter afsluiting is hieronder een vereenvoudigde weergave van de productiekolom van de sector gepresenteerd. Per schakel zijn de belangrijkste kengetallen opgenomen. Ook zijn de belangrijkste geldstromen weergegeven.

1 De structuur van de sector

In dit hoofdstuk gaan we eerst in op de structuur van de beeldende kunstsector. De verschillende onderdelen en hun samenhang worden benoemd. Vervolgens staan we stil bij het aantal bedrijven en organisaties dat actief is in de sector, het aantal werkzame personen en de geografische spreiding. Ook gaan we kort in op de organisatiegraad van de sector. Het hoofdstuk eindigt met een beknopte samenvatting van de uitkomsten en een bronnenverantwoording.

1.1 Hoe ziet de sector eruit?

Als eerste is het van belang af te bakenen wat beeldende kunst is. Het is niet eenvoudig een label te plakken op beeldende kunst. Het gaat om diverse disciplines die in elkaar overlopen en waartussen grenzen moeilijk te trekken zijn. Het is eenvoudiger aan te geven wat niet onder beeldende kunst wordt verstaan dan wat het wel is. Om deze reden is gekozen voor een brede definitie.

Onder beeldende kunst verstaan we hedendaagse kunstwerken die het resultaat zijn van een creatief proces van een individu of groep individuen en die zowel een permanente als niet-permanente en fysiek als niet-fysieke vorm kunnen hebben. Daarbij gaat het niet om kunstwerken die als podiumkunsten, vormgeving, architectuur, bouwkunst of film zijn aan te merken.

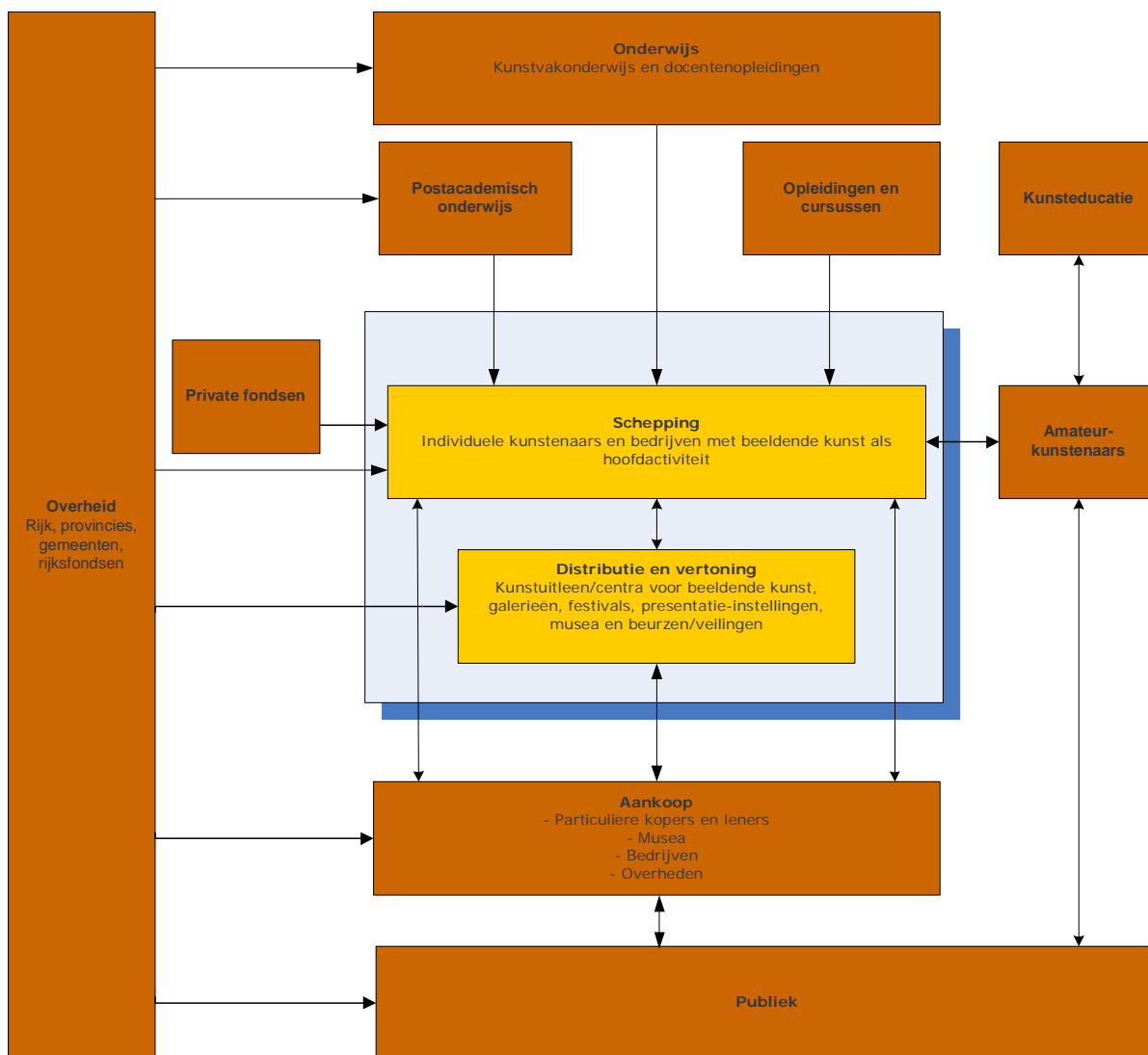
Naast het definiëren van kunstvormen dient te worden bepaald uit welke activiteiten de sector bestaat. Hiervoor gebruiken we als analysemodel de productiekolom. We kijken naar de schakels die nodig zijn voor het voortbrengen van beeldende kunst. Centraal staan de activiteiten in de schakels van schepping tot consumptie (aankoop). In figuur 1.1 is de uitwerking van de onderdelen van de sector beeldende kunst weergegeven.

In de *geel gekleurde blokken* is de primaire productiekolom weergegeven. Deze vormen het hart van de sector. Alle activiteiten die hier binnen vallen kunnen *direct* tot de *sector* worden gerekend. Het gaat dan om de schepping en distributie/vertoning. Er is geen aparte schakel met leveranciers opgenomen. Het materiaal van kunstenaars is dermate divers dat voor de materiële kant geen leveranciers zijn te benoemen. Verder is er een directe lijn van de kunstenaar naar aankoper gepresenteerd. De distributie kan immers worden overgeslagen. Internet is overigens niet als apart distributiekanaal genoemd. Dit medium kan zowel door de genoemde distributeurs als de kunstenaar zelf worden ingezet.

In de *donker gekleurde blokken* zijn de partijen aangegeven die vanuit de *omgeving* van de sector invloed uitoefenen. Deze partijen behoren niet tot het hart van de sector, maar financieren, leiden gekwalificeerde professionals op of nemen kunst af. Om deze reden dient ook de omvang van deze partijen in kaart te worden gebracht. Aan de onderzijde van de figuur staat de vraagzijde: particulieren die kunst kopen of lenen, bedrijven die kunst aankopen, musea en overheden. Verder zijn partijen opgenomen die van belang zijn voor de totstandkoming. Het gaat om het kunstvakonderwijs, postacademische instellingen, aanbieders van specifieke opleidingen voor kunstenaars, kunsteducatie en amateurkunstenaars. Ook is een blok overheid opgenomen. Hieronder vallen rijksoverheid, provincies,

gemeenten en de twee rijksfondsen (Mondriaan en BKVB). Als laatste zijn er private fondsen genoemd die beeldende kunst ondersteunen (bijvoorbeeld het Prins Bernhard Cultuurfonds en het VSB-fonds).

Figuur 1.1 Productiekolom en omgeving van de sector beeldende kunst

De gepresenteerde figuur is de basis voor de verdere uitwerking van de sector. Alle schakels - en daarbinnen alle partijen (de blokjes) - zijn meegenomen in het onderzoek.

1.2 Organisaties en werkzame personen in de sector

Zoals we in de vorige paragraaf hebben kunnen zien, worden activiteiten in de beeldende kunstsector onderscheiden aan de hand van de schakels in het productieproces. De schepping en distributie/vertoning vormen hierbij het primaire productieproces. Hieromheen bevinden zich schakels zoals kunstvakonderwijs, de aankoop van kunst en de rol van de overheid en private fondsen met betrekking tot het faciliteren van beeldende kunst. Om het aantal actoren dat actief is in de beeldende kunst in kaart te brengen, richten wij ons in dit hoofdstuk op het primaire productieproces van schepping, distributie en vertoning.

1.2.1 Aantal bedrijven en organisaties

Kenmerk van de sector is dat in de schepping nauwelijks bedrijven en organisaties actief zijn. Kunstenaars zijn grotendeels zelfstandigen. Bij het in kaart brengen van het aantal bedrijven en organisaties concentreren we ons dan ook op de distributie en vertoning. Hier zijn (naast zelfstandigen) wel bedrijven actief. Relevante typen organisaties zijn galerieën, kunsttuleencentra, veilingen, musea, festivals en presentatie-instellingen. Zij hebben allen een rol in de distributie en vertoning van beeldende kunst. Met name de galerieën en kunsttuleeninstellingen zijn een belangrijk distributiekanaal. Musea hebben vooral een rol bij de vertoning. Voor veilingen geldt dat zij een vrij beperkte rol spelen in de distributie. Er is voor gekozen alle genoemde typen organisaties integraal mee te nemen.

Galerieën

Met kunstgalerieën worden ruimten bedoeld waar tentoonstellingen van beeldende kunst worden georganiseerd met de bedoeling deze werken te verkopen. Professionele galerieën nemen meestal een bepaald bedrag (een commissie) van dertig tot vijftig procent van de verkoopprijs als bemiddelingsloon ter vergoeding voor de kosten die zij maken om de werken van de kunstenaar bij het publiek onder de aandacht te brengen. In Nederland zijn in 2010 555 actieve galerieën op het gebied van hedendaagse kunst. Het gaat hier om galerieën die daadwerkelijk in bedrijf zijn en dus geen 'slapend bestaan leiden'. Dit is een lichte daling ten opzichte van 2006. Toen waren er 580 galerieën.¹

De genoemde cijfers zijn afkomstig van recent onderzoek in opdracht van de Nederlandse Galerie Associatie. Deze aantallen wijken af van de CBS data. Het CBS telt 115 galerieën. De verklaring hiervoor is dat het CBS strengere eisen stelt aan het aantal uren openstelling. In het NGA onderzoek is geen ondergrens voor de openstelling gehanteerd. In het onderzoek hanteren we verder de cijfers van de NGA.

Kunsttuleencentra

Via kunsttuleencentra wordt beeldende kunst in bruikleen gegeven of verhuurd aan particulieren of bedrijven. Dit kunnen allerlei vormen van beeldende kunst zijn zoals schilderen, etsen en beeldhouwkunst. Tegenwoordig maken deze vaak onderdeel uit van bredere Centra voor Beeldende Kunst (CBK). Eind 2008 zijn er 40 kunsttuleencentra in Nederland²

¹ Van der Valk, W.D.M., *Galleries in hedendaagse beeldende kunst, structuuronderzoek 2010*, 2010.

² CBS, statline, 2010.

Musea

In 2007 waren er 118 musea voor beeldende kunst van de in totaal 773 musea in Nederland¹. Hieronder worden musea verstaan waarin beeldende kunst de belangrijkste aard van de collectie vormt.

Festivals en presentatie-instellingen

Presentatie-instellingen op het gebied van beeldende kunst en vormgeving zijn bedoeld om talenten een plek te bieden om zich te ontwikkelen en te experimenteren. Het gaat om een zeer diverse groep van ruimten, collectieven en digitale initiatieven die niet direct onder één noemer is te vangen. Er zijn zowel presentatie-instellingen met een eigen presentatieruimte waar talenten uit binnen- en buitenland hun kunsten kunnen vertonen, als instellingen die zich vooral digitaal presenteren. Gezamenlijk kenmerk is dat zij geen kunst produceren en niet doen aan collectievorming, maar zich richten op het presenteren van werk. Festivals richten zich op uitwisseling en ontmoeting tussen vakgenoten en met het publiek. Voorbeelden van festivals zijn het Gogbot festival in Enschede, het Fotofestival in Naarden en Kunstvlaai.

Festivals en presentatie-instellingen zijn niet goed te onderscheiden in bestaande statistieken. Wel is het aantal leden van de brancheorganisatie voor presentatie-instellingen bekend (De Zaak Nu). Het gaat om 70 instellingen. Een deel daarvan (11) maakt ook onderdeel uit van de basisinfrastructuur. Verder zijn er meerdere festivals. Uit de aanvragers bij de Mondriaan Stichting is er een aantal te destilleren. Eén festival (Manifesta) is onderdeel van de basisinfrastructuur. Bij elkaar gaat het naar schatting om ongeveer 100 instellingen.

Veilingen

Een deel van de beeldende kunst vindt ook zijn weg via veilingen. In het eerste kwartaal van 2009 telde Nederland volgens het CBS 105 veilingen van roerende goederen. Hierbij dient te worden opgemerkt dat deze veilingen zeker niet alleen hedendaagse beeldende kunst veilen. Het gaat om een breed aantal zaken als huisraad, antiek en andere roerende goederen. De mate waarin veilingen zich richten op beeldende kunst is niet bekend.

Tabel 1.1 Aantal bedrijven en organisaties

	Aantal	Peiljaar
Galerieën	555	2010
Kunstuitleencentra	40	2008
Musea	118	2007
Festivals en presentatie-instellingen	± 100	2010
Veilingen	105*	2009
Totaal	918	

* Niet alleen beeldende kunst

Uit de bovenstaande tabel is op te maken dat er in de sector in totaal 918 bedrijven en organisaties actief zijn.

¹ CBS, statline, 2010

1.2.2 Aantal werkzame personen

Het aantal werkzame personen is te verdelen in zelfstandigen (met name kunstenaars) en de werknemers bij de diverse organisaties. In deze paragraaf gaan we per type organisatie in op het aantal werkzame personen en arbeidsjaren (arbeidsjaar is een maatstaf die wordt berekend door alle voltijd- en deeltijdbanen om te rekenen naar voltijdbanen, ook wel voltijdequivalenten (vte of fte), genoemd). Het aantal arbeidsjaren is gebaseerd op berekeningen door het bureau APE¹ op basis van bewerkingen van CBS-gegevens.

Beeldend kunstenaars

Bij kunstenaars gaat het om beroepsmatig actieve kunstenaars op het gebied van beeldende kunst. In de periode 2004-2006 waren dit er 7.000². Het aantal arbeidsjaren kan op worden geschat op 5.320³. In hoofdstuk 2 gaan we verder in op de beeldend kunstenaars.

Galerieën

In januari 2010 telde de galeriebranche 1.325 werkzame personen, een kleine 300 meer dan vier jaar daarvoor. Vooral het aantal werknemers dat parttime is gaan werken in deze branche is toegenomen. In volledige arbeidsjaren komt de werkgelegenheid daardoor uit op 860, tegenover 715 in 2006. In het voorjaar van 2010 had 7% van de galerieën een of meer openstaande vacatures. Bij elkaar ging het daarbij om ongeveer 40 banen. De toename komt vrijwel geheel voor de rekening van vrouwen⁴. Galerieën zijn daarmee verantwoordelijk voor een relatief groot deel van het aantal banen in de sector.

Kunstuitleencentra

In 2008 waren er in de kunstuitleencentra 340 personen als werknemer en als zelfstandige werkzaam⁵. Deze 340 personen zijn goed voor 230 arbeidsjaren. Uit CBS-gegevens⁶ blijkt dat 62,5% van de kunstuitleencentra minder dan 5 werkzame personen in dienst heeft. Er zijn geen uitleencentra met meer dan 20 werkzame personen in dienst.

Musea

In totaal waren er 3.002 werkzame personen bij de musea voor beeldende kunst werkzaam. Hiervan werkten er 2.300 in loondienst en waren er 701 "overig bezoldigden". Gezamenlijk zijn zij goed voor 2.154 voltijdbanen. Hiermee zijn musea voor beeldende kunst de grootste werkgever⁷.

Festivals en presentatie-instellingen

Van de meeste presentatie-instellingen en festivals zijn geen gegevens over het aantal werkzame personen bekend. Uitzondering zijn de 11 presentatie-instellingen die in de ba-

¹ APE, *Banen en zelfstandigen in de culturele sector in 2004 en 2008*, 2011.

² CBS/Centrum voor Beleidsstatistiek, *Kunstenaars in Nederland*, 2007. Momenteel vindt een actualisatie van deze studie plaats. De resultaten waren ten tijde van het verschijnen van deze rapportage nog niet beschikbaar.

³ Op basis van de verdeling voor de SBI-code voor beoefening van scheppende kunst.

⁴ Van der Valk, W.D.M., *Galleries in hedendaagse beeldende kunst, structuuronderzoek 2010*, 2010.

⁵ APE, *Banen en zelfstandigen in de culturele sector in 2004 en 2008*, 2011.

⁶ CBS, statline, 2010.

⁷ CBS, statline, 2010.

sisinfrastructuur zijn opgenomen. Bij deze 11 instellingen waren 71 FTE in 2009 werkzaam. Hiervan had overigens maar een beperkt deel (6 FTE) een vast contract.¹

Veilingen

Voor veilingen geldt dat de precieze aantallen werkzame personen niet gedetailleerd uit CBS cijfers zijn te halen. Het gaat afgerond om 700 werkzame personen. Naar schatting zijn deze goed voor ongeveer 450 arbeidsjaren. Zoals eerder opgemerkt gaat het zeker niet alleen om veilingen van hedendaagse beeldende kunst. Het gepresenteerde aantal werkzame personen is dan ook te hoog. Omdat een nadere verbijzondering naar beeldende kunst niet is te maken, is toch het totaal aantal weergegeven.

Tabel 1.2 Aantal werkzame personen en arbeidsjaren

	Aantal werkzame personen	Aantal arbeidsjaren	Peiljaar
Beeldend kunstenaars	7.000	5.320	2006
Galerieën	1.325	860	2010
Kunstuitleencentra	340	230	2008
Musea	3.002	1.254	2007
Festivals en presentatie-instellingen	Nb	Nb	
Veilingen	700*	450*	2009
Totaal	±12.300	±8.100	

*Niet alleen beeldende kunst

Bronnen: EIM, CBS (bewerking door APE) en OCW

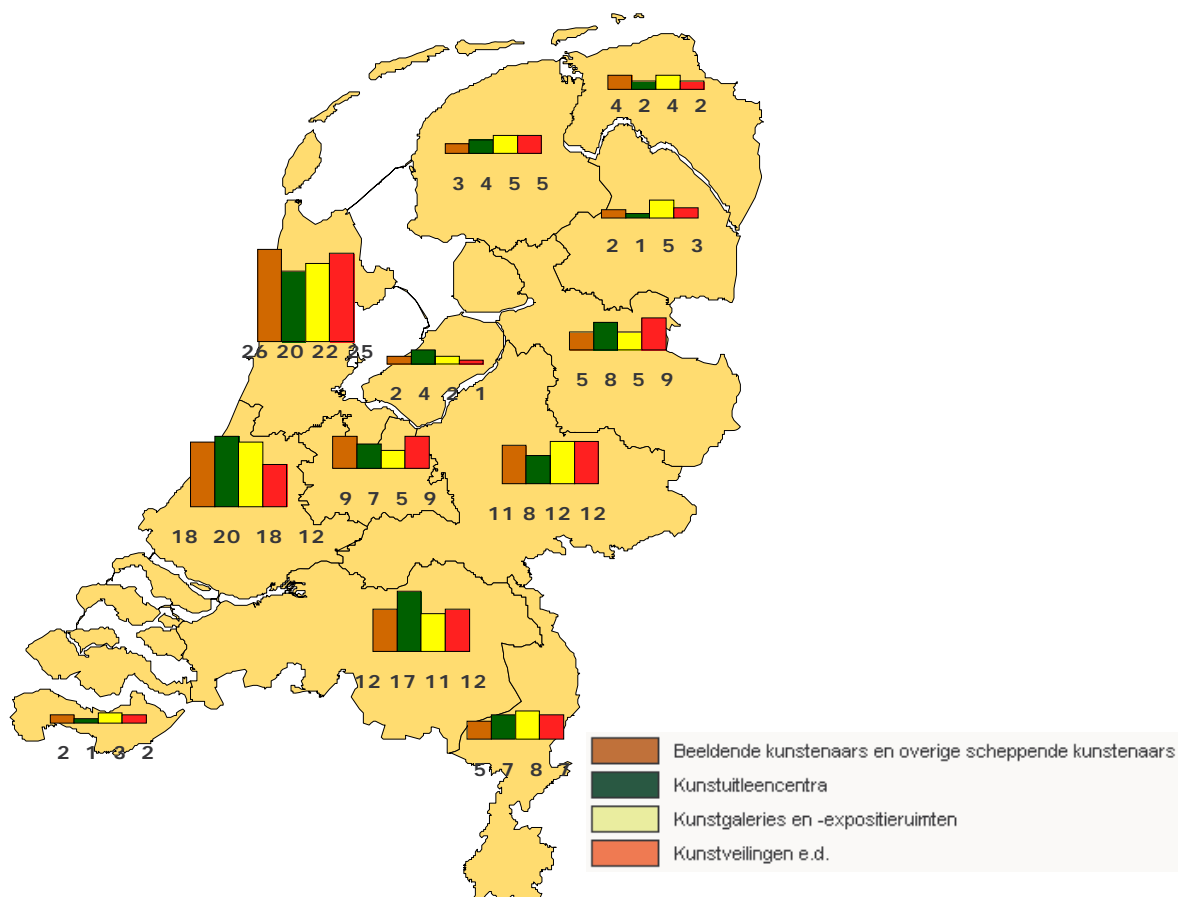
In totaal zijn er ongeveer 12.300 personen in de sector werkzaam. Het grootste deel daarvan is beeldend kunstenaar. Daarnaast zijn relatief veel mensen bij musea en galerieën werkzaam. Gezamenlijk zijn de werkzame personen goed voor ongeveer 8.100 arbeidsjaren.

1.2.3 Regionale spreiding

Voor een deel van de organisaties die in paragraaf 1.2.1 zijn behandeld, is het mogelijk de spreiding weer te geven op provinciaal niveau. Dit geldt voor de galerieën, kunstuitleencentra en de veilingen. Voor de andere organisaties en voor het aantal personen werkzame personen is dit niet mogelijk. Om enig beeld te krijgen van de spreiding van kunstenaars is als alternatief de bredere categorie "scheppende kunst" gepresenteerd. Zoals eerder aangegeven zijn hierin naast beeldend kunstenaars ook schrijvers aanwezig. De verdeling van deze categorie is dus als een grove indicatie te zien.

¹ OCW, basisinfrastructuur, stand van zaken 2-12-2010.

Figuur 1.2 Provinciale spreiding beeldende kunst (% van Nederland in vier categorieën)

Uit de verdeling valt op te maken dat in alle opgenomen categorieën Noord-Holland het meest vertegenwoordigd is, gevolgd door Zuid-Holland. Noord-Brabant en Gelderland volgen op afstand.

1.3 Organisatorische samenhang

In de beeldende kunstsector zijn meerdere partijen actief die op de een of andere manier de belangen behartigen van beeldend kunstenaars, de sector of organisaties aan wie zij leveren of waar zij werkzaam zijn. Het zijn onder andere:

- verenigingen en organisaties die gericht zijn op de belangenbehartiging van beeldend kunstenaars
- vakbonden
- brancheorganisaties
- werkgeversverenigingen.

In tabel 1.3 zijn de verschillende organisaties en verenigingen weergegeven, evenals het aantal leden dat bij hen is aangesloten. In dit overzicht staan de organisaties die zich puur

richten op beeldende kunstsector als eerste genoemd, gevolgd door organisaties die een breder bereik hebben.

Tabel 1.3 Brancheorganisaties en werkgeversverenigingen beeldende kunstsector

Naam	Afkorting	Wie	Wat	Aantal leden
Beroepsvereniging van beeldend kunstenaars	BBK	Beeldend kunstenaars	Vakbond en belangenbehartiging	1.600
Nationale associatie voor Beeldend Kunstenaars	NABK	Beeldend kunstenaars	Ledenvoordeel	500
Nederlandse Galerie Associatie	NGA	Kunstgalerieën	Belangenbehartiging van professionele kunstgalerieën in Nederland	200
De Zaak Nu		Presentatie-instellingen voor beeldende kunst in Nederland	Belangenbehartiging van presentatie-instellingen	70
Kunstconnectie		Kunsteducatie en kunstbeoefenaars	Branchevereniging	200
Federatie van kunstenaarsverenigingen	FVKV	Beroeps- en vakorganisaties van kunstenaars	Samenwerking	15
Kunsten '92		Bovensectorale belangenvereniging voor instellingen op het gebied van kunst, cultuur en erfgoed	Versterken van de positie van de kunsten in Nederland	400
Vereniging voor bedrijfscolleges Nederland	VBCN	Een platform voor samenwerking voor de leden, maar treedt ook in dialoog met vertegenwoordigers van o.a. het museale, commerciële of kunstenaars-circuit.	Samenwerkingsverband van bedrijven, organisaties en instellingen die naast hun hoofdactiviteit kunst verzamelen.	46
CNV Kunstenbond		(beeldend) kunstenaars, ontwerpers, docenten, fotografen, etc. die beroepsmatig werkzaam zijn.	Behartigt de collectieve en individuele belangen van o.a. (beeldend) kunstenaars	7.000
FNV Kiem		Werknemers en/of kleine zelfstandigen die werkzaam zijn in de grafische/prepublishing, uitgeverijen, audiovisuele, verpakkingen en/of kunstensector	Professionele vakbond die de belangen van haar leden behartigt op het gebied van hun werk en inkomen.	ong. 50.000
Nederlandse Museumvereniging	NMV	Koepelorganisatie voor museumbranche	Belangenbehartiging, dienstverlening, forumbieden, versterken imago	118
Pictoright		Auteursrechtenorganisatie beeldmakers	Verdelen collectieve vergoedingen, ex-	1.980

Naam	Afkorting	Wie	Wat	Aantal leden
			exploiteren primaire rechten, vraagbaak	
Werkgevers Kunst en Cultuur	WKC	Werkgevers Kunst en Cultuursector	Werkgeversorganisatie	67
Federatie van werkgeversverenigingen in de cultuur	FC	Overkoepelend platform aangesloten brancheorganisaties	Informatievoorziening aan leden over ontwikkelingen culturele sector	14

Naast de genoemde organisaties in de tabel zijn er ook andere samenwerkingsinitiatieven binnen de branche te noemen. Zo is er bijvoorbeeld een samenwerkingsverband tussen provinciale en grootstedelijke centra voor beeldende kunst onder de naam LODBK (Landelijk Overleg Documentatiecentra Beeldende Kunst). Verder is er een Federatie Kunstbemiddeling die de Federatie Kunstuitleen is opgevolgd.

Er is een beperkt aantal internationale organisaties gevonden die zijn gericht op beeldende kunst. Voorbeelden hiervan zijn International Association of Art Europe, European Festivals Association en Visual Arts Platform.

Uit bovenstaand overzicht kan worden geconcludeerd dat er zeker organisaties aanwezig zijn die de belangen van de verschillende onderdelen van de sector behartigen. Wel valt op dat veel organisaties een beperkte organisatiegraad hebben. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het grote aantal ZZP'ers dat werkzaam is in de sector.

1.4 Uitkomsten samengevat

In totaal zijn er 918 organisaties (inclusief veilingen) die zich bezighouden met de distributie of het tonen van beeldende kunst. De galerieën maken hiervan het grootste deel uit met 555 bedrijven. Het huidige aantal beeldend kunstenaars wordt nog berekend. In de periode 2004-2006 waren dit er 7.000. Dit betekent dat er ongeveer 12.300 werkzame personen in de sector zijn. Het grootste deel daarvan is beeldend kunstenaar. Daarnaast zijn relatief veel mensen bij musea en galerieën werkzaam. Gezamenlijk zijn de werkzame personen goed voor ongeveer 8.100 arbeidsjaren.

Als we kijken naar de organisaties die de belangen van partijen in de sector behartigen, is duidelijk dat er diverse organisaties zijn. Een deel is specifiek bedoeld voor beeldend kunstenaars of voor organisaties binnen de beeldende kunstsector. Daarnaast zijn er meerdere verenigingen met een bredere doelgroep. De organisatiegraad van de verenigingen die zich specifiek op beeldend kunstenaars richten is niet hoog.

1.5 Gebruikte bronnen

Voor het in beeld brengen van het aantal galerieën kon gebruikt gemaakt worden van het recent verschenen onderzoek naar galerieën in hedendaagse beeldende kunst¹. De gegevens uit dit laatste onderzoek zijn tot stand gekomen op basis van een enquête. De steekproef hiervoor is getrokken uit de drie volgende bronnen:

- het ledenbestand van de NGA (Nederlandse Galerie Associatie)
- adressenmateriaal van niet-leden (aangeleverd door de NGA)
- steekproef uit de als 'kunstgalerieën- en expositieruimten' bij de Kamer van Koophandel ingeschreven

Omdat de gegevens uit dit onderzoek van recentere datum en tevens nauwkeuriger zijn dan de gegevens van het CBS, is er voor gekozen de gegevens uit dit onderzoek naar de galerieën te gebruiken. Het nadeel hiervan is dat onzeker is of dit structuuronderzoek naar galerieën in hedendaagse beeldende kunst wordt herhaald zodat het ook bij vervolgmetingen van de sectormonitor kan gebruikt worden. Daarnaast is sprake van een definitiever-schil tussen het onderzoek en het CBS. In de CBS-data is daardoor sprake van beduidend minder bedrijven.

Verder is voor de informatie over het aantal organisaties en werkzame personen gebruik gemaakt van:

- CBS, statline, 2010
- OCW, basisinfrastructuur, stand van zaken 2-12-2010
- Banen en zelfstandigen in de culturele sector in 2004 en 2008 door APE en het CBS Centrum voor beleidsstatistiek (2011)
- DM-CD voor het in kaart brengen van de regionale spreiding. Dit is een bedrijvenbestand beheerd door Marktselect waarmee actueel tellingen gemaakt kunnen worden (cijfers zijn van november 2010).
- Onderzoek kunstenaars in Nederland 2011.

Met behulp van de genoemde bronnen ontstaat een goed beeld van de sector. Kanttekening is wel dat belangrijke informatiebronnen (onderzoek van de NGA, bewerking van het aantal banen en zelfstandigen door APE/CBS en het onderzoek kunstenaars in Nederland) op ad hoc basis worden uitgevoerd.

De informatie over de organisaties in de beeldende sector die belangen behartigen van de bij hen aangesloten leden is tot stand gekomen door een uitgebreide internetsearch te houden. De organisaties voor amateurs op het terrein van beeldende kunst zijn buiten de selectie gehouden.

¹ Van der Valk, W.D.M, *Galeries in hedendaagse beeldende kunst, structuuronderzoek 2010*, 2010.

2 Beeldend kunstenaars

In dit hoofdstuk staan degenen centraal die zich richten op de eerste schakel in het primaire productieproces, de scheppers oftewel de beeldend kunstenaars zelf. In de eerste paragraaf wordt bekeken hoeveel beeldend kunstenaars er in Nederland zijn en wat hun belangrijkste kenmerken zijn. In de daaropvolgende paragraaf wordt aandacht besteed aan hun inkomenspositie. Als laatste komt de zichtbaarheid van beeldend kunstenaars in het buitenland aan de orde. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting van de uitkomsten en een bronnenverantwoording.

2.1 Beeldend kunstenaars in Nederland

Bij kunstenaars gaat het om beroepsmatig actieve kunstenaars op het gebied van beeldende kunst. In de rapportage "Kunstenaars in Nederland" zijn enkele kengetallen op een rij gezet¹. Deze hebben betrekking op de periode 2004-2006. Op het moment van verschijnen van de sectormonitor vindt een actualisatie plaats van de rapportage. Deze kon niet worden meegenomen.

In totaal zijn er 7.000 beeldend kunstenaars actief. Er zijn geen nadere onderverdelingen bekend naar beeldende kunstdisciplines.

In "Kunstenaars in Nederland" zijn ook enkele kenmerken van beeldend kunstenaars opgenomen. Deze zijn echter niet specifiek uitgesplitst naar beeldend kunstenaars, maar naar de categorie beeldende kunst, taal en overig. Niettemin geven de cijfers wel een indicatie van de verhoudingen. Ongeveer 83% van de kunstenaars (in deze groep beeldende kunst, taal en overig) is werkzaam als zelfstandige. Dit is beduidend hoger dan alle kunstdisciplines gezamenlijk, waar het gemiddelde rond de 55% schommelt. Verder valt op dat de meerderheid vrouw is (59%). Ook daarmee wijkt beeldende kunst af van andere kunstdisciplines waar de man-vrouw verhouding juist omgekeerd is.

2.2 Inkomenspositie van beeldend kunstenaars

Op basis van de gegevens uit het SEO onderzoek uit 2003² kan een beeld geschetst worden van de inkomenspositie van beeldend kunstenaars. Deze gegevens moeten echter met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd, omdat het SEO-onderzoek is gebaseerd op steekproefgegevens uit 2001. Het is vooral te beschouwen als een indicatie.

¹ CBS/Centrum voor Beleidsstatistiek, *Kunstenaars in Nederland*, 2007.

² N. Brouwer & C. Zijderveld (SEO), *De markt voor beeldende kunst en de financiële positie van beeldende kunstenaars 2001*, Amsterdam, juni 2003.

Eerst wordt in tabel 2.1 een overzicht gegeven van de totale inkomensbestanddelen van beeldend kunstenaars. Uit de tabel kan worden afgelezen dat de omzet uit beeldende kunst gemiddeld 123% bedraagt van het totale inkomen. Daar gaan de beroepsuitgaven vanaf (59%) en komen nog inkomsten uit andere bronnen bij (36%). Veel kunstenaars hebben een gemengde beroepspraktijk waarmee ze hun inkomen vergaren. De inkomsten uit andere bronnen kunnen heel divers zijn en vormen een vrij substantiële aanvulling op het inkomen. Niettemin komt gemiddeld genomen het grootste gedeelte van het inkomen uit de omzet van beeldende kunst.

Tabel 2.1 Overzicht inkomsten van beeldend kunstenaars uit 2001

Inkomensbestanddelen	% verdeling
opdrachten	30,2%
verkoop van vrij werk	44,7%
verhuur, uitlenen of gebruiksrecht	2,7%
overige omzet	45,3%
totale omzet uit beeldende kunst	122,9%
- beroepsuitgaven	59,0%
Omzet minus uitgaven	63,9%
+ overige inkomsten uit andere bronnen	36,1%
Totale inkomsten minus beroepsuitgaven	100,0%

Tabel 2.2 geeft de inkomensverdelingen voor beeldend kunstenaars met bedragen uit 2001. Destijds had 66% van de kunstenaars een inkomen van € 10.000 of lager. Voor de hele Nederlandse bevolking was dit destijds 23,5%. Aan de andere kant van het inkomenspectrum hadden 3% van de beeldend kunstenaars een inkomen van € 50.000 of meer. Voor de hele Nederlandse bevolking was dat destijds 11%. De inkomensverdeling van beeldend kunstenaars is dus veel schever dan die van de Nederlandse bevolking, met een oververtegenwoordiging van erg lage inkomens.

Tabel 2.2 Inkomensverdeling van beeldend kunstenaars in 2001 (in prijzen 2001)

Omzetklasse in €	Omzet uit BK	Omzet BK minus beroepsuitgaven	Totale inkomsten minus beroepsuitgaven
geen of negatieve omzet uit beeldende kunst	12	41	8
1 tot 2.500	13	12	6
2.500 tot 5.000	10	10	13
5.000 tot 7.500	11	10	16
7.500 tot 12.500	17	10	27
12.500 tot 25.000	21	12	21
25.000 tot 50.000	9	4	7
50.000 en meer	6	2	3
Totaal	100	100	100

2.3 Zichtbaarheid in het buitenland

Het is niet gemakkelijk om de zichtbaarheid van Nederlandse kunstenaars in het buitenland te meten. Er zijn twee publicaties die hiervoor een belangrijke indicator vormen. Eén hiervan is een proefschrift dat in mei 2011 verschijnt. Daarnaast is er een artikel verschenen over de biënnales als graadmeter. In het onderstaande wordt hier verder op ingegaan.

Zichtbaarheid op gerenommeerde podia

In mei 2011 wordt er een proefschrift gepubliceerd over de internationalisering van de hedendaagse beeldende kunstwereld en de positie die Nederlandse kunst daarin inneemt. Dit proefschrift heeft een sterk kwantitatieve inslag, aangevuld met interviews met vertegenwoordigers uit het internationale beeldende kunstenveld (curatoren, galeriehouders, artistiek leiders). Er is hierbij specifiek gekeken naar in Nederland geboren en in Nederland wonende kunstenaars. De focus in dit onderzoek ligt op de internationale top van de hedendaagse beeldende kunst van de meest gerenommeerde internationale podia. Dit zijn in New York, Londen, Berlijn en Parijs de vaste collecties van 5 toonaangevende musea (2006-2008), tentoonstellingsprogramma's van 9 kunstinstellingen (1990-2008) en vertegenwoordiging door toonaangevende galerieën (17 à 20 per stad tussen 2006-2008) en daarnaast 7 biënnales (vanaf 1992), 2 kunstbeurzen (2007-2008) en hedendaagse kunstveilingen (2007). Hierdoor kan ook de zichtbaarheid in de markt en in (publieke) instellingen met elkaar worden vergeleken.

Naast het in kaart brengen van de zichtbaarheid van Nederlandse hedendaagse kunst en de kenmerken van de kunstenaars die deze internationale podia bereiken, is die zichtbaarheid ook in een internationale context geplaatst en vergeleken met de zichtbaarheid van andere landen. Tevens is gekeken naar factoren die de zichtbaarheid van landen en kunstenaars kunnen beïnvloeden.¹ Specifiekere data komen in mei beschikbaar.

Biënnales

Biënnales vormen één van de podia in de wereld van de beeldende kunst waarop Nederlandse kunstenaars zich internationaal kunnen laten zien. De belangrijke internationale biënnales zijn ontmoetingsplekken waar de verschillende actoren van de hedendaagse kunstwereld samenkomen en ideeën uitwisselen. Dergelijke grote kunstmanifestaties bepalen mede de waardering voor en erkenning van kunstenaars op internationaal niveau. De zichtbaarheid van Nederlandse kunstenaars op verschillende biënnales in verschillende delen van de wereld is onderzocht.

Enkele bevindingen zijn dat 1,4% (dit zijn er 62) van de deelnames een Nederlandse kunstenaar betrof. Vergeleken met andere landen blijkt dit een beperkte deelname te zijn. Daarnaast blijkt de zichtbaarheid van Nederlandse kunstenaars over de jaren heen licht te zijn afgenomen. Het is mogelijk dat deze afname veroorzaakt wordt door de verbreding van het aanbod in de hedendaagse kunst en een dalende interesse in westerse kunstenaars. Overigens zijn er naast de Nederland geboren kunstenaars ook relatief veel in Nederland

¹ Proefschrift van F. van Hest (te verschijnen in mei 2011). Eerdere (deel)resultaten uit dit onderzoek zijn reeds gepubliceerd in: van Hest, F. (2009), De Biënnale als graadmeter: Nederlandse kunstenaars op internationale podia, Boekman, 21 (80), 38-45.

wonende kunstenaars vertegenwoordigd. Als ook deze laatste groep kunstenaars meegeteld wordt, is er sprake van meer dan een verdubbeling¹.

De mate van deelname blijkt vooral samen te hangen met het organiseren van biënnales. Gebleken is dat landen die de meest toonaangevende biënnales organiseren (zoals Australië, Zuid-Korea en Brazilië) in de toptien staan van de landen met de meeste deelnames.

2.4 Uitkomsten samengevat

Er zijn 7.000 beeldend kunstenaars actief. Van beeldend kunstenaars zelf zijn geen nadere kenmerken bekend, wel van een bredere groep kunstenaars waar zij onderdeel van uitmaken (beeldende kunst, taal en overig). Enkele relevante kenmerken zijn dat ongeveer 83% werkzaam is als zelfstandige. Dit is beduidend hoger dan de kunstdisciplines gezamenlijk. Verder valt op dat de meerderheid vrouw is (59%). Ook daarmee wijkt beeldende kunst af van andere kunstdisciplines waar de man-vrouw verhouding juist omgekeerd is.

Veel kunstenaars hebben een gemengde beroepspraktijk waarmee ze hun inkomen vergaaren. De inkomsten uit andere bronnen kunnen heel divers zijn en vormen een vrij substantiële aanvulling (36%) op het inkomen. Het inkomen is laag te noemen. De inkomensverdeling van beeldend kunstenaars is veel schever dan die van de Nederlandse bevolking, met een oververtegenwoordiging van erg lage inkomens.

Biënnales vormen één van de podia in de wereld van de beeldende kunst waarop Nederlandse kunstenaars zich internationaal kunnen laten zien. Op onderzochte biënnales (vanaf 1992) betrof 1,4% (62) van de deelnames een Nederlandse kunstenaar. Vergeleken met andere landen blijkt dit een beperkte deelname te zijn. Daarnaast blijkt de zichtbaarheid van Nederlandse kunstenaars over de jaren heen licht te zijn afgenomen.

2.5 Gebruikte bronnen

Beeldend kunstenaars zijn niet goed direct uit registraties te halen. Dit heeft twee oorzaken:

- Pas in juli 2008 is er een nieuwe wet in werking getreden waardoor de vrije beroepen, die zich voorheen niet hoefden in te schrijven bij de Kamer van Koophandel, dat nu wel moeten. Dit geldt ook voor beeldend kunstenaars. Hiervoor was het nodig een inhaal-slag te maken. Kunstenaars die ingeschreven stonden als ondernemer bij de Belastingdienst of een BTW-nummer hadden, zijn hierover in 2009 en 2010 aangeschreven. Verder worden ook de kunstenaars aangeschreven die een ontheffing van administratieve verplichtingen (voor de BTW) hebben. Kunstenaars die hun kunstuitoefening als hoofdberoep beschouwen, maar niet als ondernemer bekend zijn bij de belastingdienst, dienen zichzelf te melden bij de Kamer van Koophandel.

¹ De biënnale als graadmeter: Nederlandse kunstenaars op internationale podia, Boekman, 80, 2009.

- Er is geen SBI-code aanwezig voor beeldend kunstenaars. Ze vallen onder de categorie scheppende kunst. De inhaalslag via het Handelsregister heeft daarmee maar beperkt nut voor het inzichtelijk maken van het aantal beeldend kunstenaars.

Informatie over het aantal kunstenaars en hun kenmerken zijn verkregen via het onderzoek 'Kunstenaars in Nederland' van het CBS. Het CBS publiceert in 2011 een update.

Verder is gebruik gemaakt van:

- N. Brouwer & C. Zijderveld (SEO), De markt voor beeldende kunst en de financiële positie van beeldende kunstenaars 2001, Amsterdam, juni 2003.
- Van Hest, F. (2009), De Biënnale als graadmeter: Nederlandse kunstenaars op internationale podia, Boekman, 21 (80), 38-45.

3 Overheidsbeleid

In dit hoofdstuk wordt kort stilgestaan bij de belangrijkste aspecten van het overheidsbeleid voor beeldende kunst. Onder meer is aandacht besteed aan de rolverdeling tussen de verschillende overheidslagen, de uitgaven die door zowel Rijk, gemeenten als provincies worden gedaan en het bereik van de subsidieregelingen.

3.1 Overheidsbeleid beeldende kunst

Deze paragraaf schetst de verantwoordelijkheden van de drie overheidslagen: Rijk, gemeenten en provincies. De drie lagen hebben ieder verschillende taken binnen de cultuursector en dus ook binnen de beeldende kunst.

Het Rijk is primair verantwoordelijk voor de (inter)nationaal georiënteerde instellingen binnen de basisinfrastructuur¹. De fondsen en de zogenaamde stedelijke knooppunten dragen de zorg voor het middensegment bestaande uit de lokale beeldende kunstinstellingen. Deze gemeenten die onderdeel uitmaken van de stedelijke knooppunten zijn samen met de provincies ten slotte verantwoordelijk voor een basisvoorziening voor beeldend kunstenaars en het publieksbereik binnen hun grondgebied. De daarmee samenhangende herijking van het subsidiebestel heeft er toe geleid dat de Rijksgeldstroom BKV zoals die in de periode 2005-2008 beschikbaar was voor gemeenten en provincies, vanaf 2009 wordt ingezet voor de basisinfrastructuur van het Rijk en de stedelijke knooppunten.

Verantwoordelijkheden Rijk

Het Rijk is enerzijds verantwoordelijk voor het kunstvakonderwijs, het aanbod en de afname van kunst, en de Wet werk en inkomen kunstenaars (Wwik). Anderzijds ondersteunt het de gemeenten door een deel van de ontwikkelings- en ondersteuningsfunctie op zich te nemen. De ontwikkelingsfunctie is bedoeld om kunstenaars en vormgevers mogelijkheden te bieden om zichzelf te ontwikkelen en zich te presenteren. Hiervoor subsidieert het Rijk postacademische instellingen en presentatie-instellingen. De ondersteuningsfunctie omvat promotie, internationalisering, onderzoek en debat. Al deze verantwoordelijkheden zijn ondergebracht in de basisinfrastructuur beeldende kunst en vormgeving, het internationale cultuurbeleid en het overkoepelend economisch beleid voor de creatieve industrie.

In het regeerakkoord tussen VVD en CDA van 30 september 2010 is aangekondigd dat meer ruimte wordt gegeven aan de samenleving en het particulier initiatief en dat de overheidsbemoeyenis wordt beperkt. Bij de verstrekking van subsidies wordt voortaan eerst gekeken naar de mogelijkheid eigen inkomsten te verwerven. Voorts worden onder andere de fondsen samengevoegd tot een cultureel investeringsfonds. Van de structurele bezuinigingen op de cultuursubsidies van € 200 miljoen zal een deel ook neerslaan bij de beeldende kunst. Verder heeft de ministerraad recent ingestemd met het voorstel de Wwik per

¹ OCW heeft in juli 2007 de notitie "Kunst van leven" uitgebracht waarin het stimuleren van (top)talent en het zorgen voor een brede basis voor cultuur centraal staan.

1 januari 2012 te beëindigen. Met deze maatregel komt een einde aan de uitzonderingspositie voor kunstenaars in de sociale zekerheid.

Verantwoordelijkheden gemeenten

De culturele infrastructuur van gemeenten is afhankelijk van de grootte. Hiervoor heeft de VNG een ringenmodel ontwikkeld. Gemeenten tot 30.000 inwoners hebben een kernachtig beleid en infrastructuur, gemeenten van 30.000 tot 90.000 inwoners hebben een uitgebreider beleid en boven 90.000 inwoners bevatten het beleid en de infrastructuur alle relevante facetten.

De grootste gemeenten zijn verantwoordelijk voor een deel van de ontwikkelingsfunctie. Hiervoor subsidiëren zij onder meer ateliers, broedplaatsen en kunstenaarsinitiatieven. Ook een deel van de ondersteuningsfunctie ligt bij gemeenten. Dit betekent dat gemeenten kunstenaars en vormgevers ondersteunen bij het uitoefenen van hun beroep. Zo zijn gemeenten verantwoordelijk voor de CBK's (Centra Beeldende Kunst). Daarnaast subsidiëren gemeenten kunstmusea en zijn ze verantwoordelijk voor de kunsteducatie. Met het beëindigen van de Wwik per 1 januari 2012 gaat de uitvoering van de regeling door gemeenten vervallen.

Verantwoordelijkheden provincie

Met de herijking van het subsidiebestel is de financiële ondersteuning vanuit de provincies afgenomen. Daarmee is niet gezegd dat de provincies geen bijdrage meer zouden leveren aan de bekostiging van de beeldende kunsten. Er zijn meerdere provincies actief in het ondersteunen van de Centra voor Beeldende Kunsten binnen hun provincie. Naast het leveren van een bijdrage aan de bekostiging van de CBK's, dragen de provincies ook bij aan de bekostiging van de provinciale musea en worden presentatie-instellingen en postacademische instellingen uit de basisinfrastructuur ondersteund.

3.2 Uitgaven aan beeldende kunst

Er is geen goede statistiek waaruit direct afgeleid kan worden hoeveel de uiteenlopende overheden uitgeven voor de ondersteuning van de beeldende kunsten in Nederland. De potentieel beste bron vormt de statistiek voor uitgaven cultuur, sport en recreatie van het CBS. Hier zijn alle uitgaven voor alle overheidslagen in opgenomen. De beperking is wel dat de categorie beeldende kunst als zodanig niet is opgenomen, maar onderdeel uitmaakt van de bredere groep scheppende kunsten. Tot de scheppende kunst rekent het CBS: de schilderkunst, de beeldhouwkunst, de filmkunst, de schrijfkunst en andere kunsten waarbij een duurzaam product wordt geschapen. Deze omschrijving is dus op ruimer dan die van de beeldende kunst. Om deze reden is ervoor gekozen deze cijfers niet te presenteren in dit rapport. In plaats daarvan zijn beschikbare data uit diverse bronnen over het Rijk, de fondsen en de gemeenten en provincies gebruikt. Op onderdelen zijn deze niet volledig.

Basisinfrastructuur Rijk

Allereerst is het Rijk verantwoordelijk voor de basisinfrastructuur van culturele voorzieningen. In de periode 2009–2012 verstrekt zij binnen deze basisinfrastructuur subsidies aan:

- Producerende instellingen (presentatie-instellingen en festivals voor beeldende kunst) zodat deze in staat zijn een hoogwaardig en divers aanbod te verzorgen. Ook de musea en de postacademische instellingen (zie hoofdstuk 4) worden volgens de indeling van de basisinfrastructuur gerekend tot de producerende instellingen;
- Ondersteunende instellingen zoals sectorinstituten die basistaken vervullen voor de beeldende kunsten. Er is geen sectorinstituut voor beeldende kunsten, maar deze taken zijn wel belegd bij de Mondriaan Stichting;
- Festivals. Een belangrijke doelstelling van festivals is stimulering van internationale uitwisseling.
- Fondsen (Fonds voor Beeldende Kunsten en de Mondriaan Stichting).

In tabel 3.1 zijn de geraamde uitgaven van het Rijk voor de basisinfrastructuur voor de beeldende kunst weergegeven. Het betreft hier de geraamde uitgaven per jaar voor de periode 2011 -2014. Daarnaast is weergegeven wat van deze uitgaven via subsidies worden verstrekt aan het primaire proces. Het verschil tussen de uitgaven voor de basisinfrastructuur beeldende kunst en de subsidies aan het primaire proces wordt onder andere veroorzaakt doordat de middelen voor ondersteunende instellingen, subsidies voor activiteiten in het buitenland en middelen bestemd voor vormgeving, bouwkunst en erfgoed niet worden meegerekend.

Tabel 3.1 Geraamde uitgaven Rijk voor basisinfrastructuur beeldende kunst (inclusief vormgeving, bouwkunst en erfgoed) en de subsidies direct ten gunste van het primaire proces beeldende kunst (€ miljoen)

	Bedrag per jaar voor de periode 2011-2014	Subsidies ten goede van het primaire proces
Fondsen	41,3	26,3
Instellingen	17,9	3,2
Totaal	59,2	29,5

Het grootste deel van de uitgaven komt voor rekening van de twee cultuurfondsen: het *Fonds voor beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst (BKVB)* en de *Mondriaanstichting*. Naast de binnenlandse activiteiten geven de twee fondsen ook invulling aan de internationale beleidsdoelen van het Rijk.

Het *Fonds BKVB* krijgt € 23,1 miljoen. Het is een landelijk opererende instelling, die beoogt het beeldend kunstenaars, vormgevers, architecten en bemiddelaars mogelijk te maken hun werk op velerlei wijzen te ontwikkelen. Het beleid van het fonds is daarbij in te delen in drie sporen: subsidies, internationalisering en bijzondere projecten.

Allereerst verstrekt het Fonds BKVB subsidies aan individuele beeldend kunstenaars, vormgevers, architecten en bemiddelaars. Naast subsidies voor starters en bijdragen waarmee aanvragers op basisniveau hun beroepspraktijk kunnen voortzetten, verstrekt het Fonds BKVB subsidies voor projecten, onderzoek, nieuw werk, reizen, publicaties, etc.

Op het gebied van internationalisering is het Fonds BKVB ook actief. Jaarlijks stelt het Fonds een aantal ateliers in het buitenland beschikbaar voor een langere werkperiode.

Voorts wordt er elke drie jaar aan de hand van een onderzoeksthema een interdisciplinaire studiereis georganiseerd.

Ten slotte zijn er de bijzondere projecten. Volgens het jaarverslag 2009 behelzen dit de tijdelijke regelingen, de intendanten, de tijdelijke samenwerkingsverbanden en de pilotprojecten. Ook de Fondsprijzen vallen hieronder. Voorbeelden hiervan zijn het TAX-videofonds en het Gamefonds. Hierbij verstrekt het Fonds BKVB samen met het Mediafonds subsidies voor respectievelijk videoclips en games met een artistieke kwaliteit. Van oudsher reikt het Fonds BKVB om het jaar een aantal oeuvreprijzen uit, alsmede de Prijs voor de Kunstkritiek en de Benno Premselaprijs.

De *Mondriaan Stichting* ontvangt ruim € 18,2 miljoen vanuit OCW. Het wil als stimuleringsfonds de (inter)nationale belangstelling voor beeldende kunst, vormgeving en cultureel erfgoed stimuleren en vergroten door de presentatie en de zichtbaarheid daarvan te ondersteunen. Daarnaast wil de stichting internationaal de positie van hedendaagse beeldende kunst en vormgeving uit Nederland versterken. De projecten zijn zeer gevarieerd: ondersteund worden tentoonstellingen, museale aankopen, publicaties, programma's, digitalisering van erfgoed en vele andere activiteiten.

Daarnaast wil de Mondriaan Stichting bijdragen aan professionalisering, reflectie, opinievorming en discussie. Ten behoeve hiervan organiseert de stichting symposia, debatten, lezingen en publicaties. Om internationale samenwerking en uitwisseling te bevorderen worden jaarlijks oriëntatierizen georganiseerd voor curatoren en journalisten. Buitenlandse professionals kunnen deelnemen aan het internationaal bezoekersprogramma, dat hen in staat stelt kennis te maken met de kunst in Nederland. Verder is de Mondriaan Stichting verantwoordelijk voor de Nederlandse inzending naar manifestaties, zoals de Biënnale van Venetië.

De besturen van de Mondriaan Stichting en het Fonds BKVB hebben overigens ingestemd met het voornemen te fuseren. Het voornemen wordt aan het Ministerie van OCW voorgelegd, waarna de komende maanden wordt gewerkt aan de feitelijke fusie. De bedoeling is dat het nieuwe fonds op 1 juli 2011 een feit is.

Overige middelen Rijk

Naast de financiering van de basisinfrastructuur is het Rijk ook verantwoordelijk voor het kunstvakonderwijs, de ondersteuning van het Fonds voor de Cultuurparticipatie en Kunstfactor, het landelijk sectorinstituut voor de amateurkunst. Verder worden via de percentage-regeling van de Rijksgebouwendienst beeldende kunst aangekocht. De middelen die hiermee gemoeid zijn, zijn opgenomen in hoofdstuk 6. Ook financiert het Rijk de uitgaven in het kader van de Wet werk en inkomen kunstenaars (Wwik). Deze is op 1 januari 2005 in werking getreden en vervangt de Wet inkomensvoorziening kunstenaars (Wik) die in 1999 van kracht werd. De Wwik wordt onder verantwoordelijkheid van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) uitgevoerd door twintig centrumgemeenten. Zoals eerder gemeld heeft de ministerraad recent ingestemd met het voorstel de Wwik per 1 januari 2012 te beëindigen. Met de afschaffing van de Wwik en de eerdere decentralisatie van de middelen voor beeldende kunst dalen de directe uitgaven van het Rijk aan beeldende kunst.

De Wwik heeft net als de Wik ten doel kunstenaars die onvoldoende middelen van bestaan hebben te ondersteunen bij het (weer) opbouwen van een renderende, al dan niet gemengde beroepspraktijk.

De totale kosten van de Wwik daalden met het aantal uitkeringen en het aantal kunstenaars dat er gebruik van maakte van bijna € 33 miljoen in 2005 tot bijna € 23 miljoen in 2008. De uitkeringslasten (afhankelijk van het aantal uitkeringen en de hoogte van de uitkeringen) vormen ongeveer 83% van de totale kosten, de uitvoeringskosten ongeveer 17%. In de onderstaande tabel is specifiek aandacht geschonken aan het deel dat toegerekend kan worden aan de beeldend kunstenaars (€ 9,2 miljoen).

Tabel 3.2 Kosten Wwik 2008

	Kosten x € 1.000
Totale kosten	23.000
Waarvan toe te rekenen aan beeldend kunstenaars	9.200

Bron: IVA 2010

Naast de Wwik is nog de regeling KunstKoop relevant. Deze stelt particulieren in staat kunst op afbetaling te kopen zonder dat zij rente betalen. De regeling wordt uitgevoerd door de Mondriaan Stichting en gefinancierd door OCW. Volgens de jaarrekening werd in 2009 voor € 674.000 aan rente vergoed en in 2008 voor € 874.000. Deze middelen zijn overigens in tabel 3.1 al onder de uitgaven van de Mondriaan Stichting opgenomen.

Gemeenten

Ten behoeve van het onderzoek zijn ook de uitgaven bekeken van de belangrijkste cultuurgemeenten. Hierbij konden we gebruik maken van gegevens van gemeenten die zijn opgevraagd door RTL-nieuws. Deze hebben betrekking op 33¹ van de 35 kerngemeenten in het jaar 2009. Voor deze monitor zijn uitsluitend de uitgaven die betrekking hebben op de beeldende kunsten in kaart gebracht. Gemeenten beschikken daarnaast regelmatig ook over een percentageregeling voor beeldende kunst. Hierin is bepaald dat een percentage van de bouwsom van gemeentelijke gebouwen wordt besteed aan beeldende kunst. De bedragen die gemeenten hieraan besteden zijn niet terug te vinden onder de noemer uitgaven aan beeldende kunst. Het is onbekend hoeveel geld hier bij gemeenten in omgaat. Een andere categorie gemeentelijke uitgaven zijn de broedplaatsen en ateliers. Ook hieraan besteden gemeenten middelen die niet altijd zijn te traceren onder de uitgaven aan beeldende kunst.

In de onderstaande tabel zijn de totalen van de onderzochte gemeenten gezamenlijk gepresenteerd en verdeeld naar de bestemming.

¹ Alkmaar, Almere, Amersfoort, Amsterdam, Apeldoorn, Arnhem, Breda, Delft, Den Bosch, Den Haag, Deventer, Dordrecht, Ede, Eindhoven, Emmen, Enschede, Groningen, Haarlem, Haarlemmermeer, Leeuwarden, Leiden, Maastricht, Middelburg, Nijmegen, Rotterdam, Sittard, Tilburg, Utrecht, Venlo, Zaanstad, Zoetermeer, Zwolle.

Tabel 3.3 Uitgaven grootste gemeenten aan beeldende kunst

Bestemming van uitgave	Kosten x € 1.000	%
Individuele kunstenaars	8.395	20%
Kunstuitleen	1.294	3%
CBK's	6.567	16%
Festivals	242	1%
Veiling en kunsthandels	35	0%
Presentatie-instellingen	5.007	12%
Musea beeldende kunst	19.641	48%
Totaal	41.182	100%

In totaal gaat het om een bedrag van ruim € 41 miljoen. De belangrijkste posten zijn musea, individuele kunstenaars en CBK's. De uitgaven aan musea betreffen schattingen van het aandeel beeldende kunst na 1945 in de totale uitgaven van de musea. Van de 33 gemeenten subsidiëren 20 gemeenten presentatie-instellingen. Dit betreft voor het grootste deel presentatie-instellingen van de BIS. Uit tabel 3.4 kan worden afgeleid dat de gemeenten deze presentatie-instellingen voor € 4,4 miljoen subsidiëren.

Met het in kaart brengen van de genoemde gemeenten is naar verwachting ook verreweg het grootste deel van de uitgaven aan beeldende kunsten door gemeenten gedekt. Uit de statistiek van het CBS blijkt dat er door alle gemeenten gezamenlijk aan scheppende kunst (dus niet alleen beeldende kunst) een bedrag van € 63 miljoen is uitgegeven.

Het is goed in het oog te houden dat de uitgaven van de gemeenten deels ook bedoeld zijn voor de instandhouding van de basisinfrastructuur. Zo draagt de gemeente Amsterdam bijvoorbeeld ook bij aan de bekostiging van Stichting De Appel en Stichting W 139. In tabel 3.4 zijn alle subsidies van gemeenten aan de basisinfrastructuur weergegeven.

Tabel 3.4 Geraamde uitgaven gemeenten basisinfrastructuur beeldende kunst

Instelling	Bedrag per jaar (* € 1.000)
Stichting Ateliers 63	0
BAK, basis voor actuele kunst	401
Stichting Beeldende Kunst Middelburg	656
Stg. Centrum Beeldende Kunsten Maastricht	420
Stichting De Appel	479
Stichting Europees Keramisch Werkcentrum	115
Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst	0
Stichting Fotografie Noorderlicht	208
Internationale Stichting Manifesta	0
Stichting Jan van Eyck Academie	35
Stichting Kunst en Openbare Ruimte	0
Kunstvereniging Diepenheim	25
Mondriaan Stichting	0
Stichting MU Art Foundation	328
Museum De Paviljoens	689
Stichting Nederlands Fotomuseum	805
Stichting Nederlands Instituut voor Mediakunst	202
Stichting Public Art Squad	129
Stichting Rijksakademie van beeldende kunsten	0
Stichting Trans Artists Informatiecentrum	0
Stichting W 139	354
Stichting Witte de With, Center for contemporary art	759
Totaal	5.605

Bron: OCW

Provincies

Zoals eerder aangegeven heeft de herijking van het subsidiebestel er toe geleid de financiële ondersteuning vanuit de provincies afgenomen. Zo stimuleerde de provincie Zuid-Holland voor meer dan 1 miljoen euro de beeldende kunsten in de jaren tot en met 2008. Daarna stopten de ondersteuning in 2009, vanwege het vervallen van de Rijksbijdrage. Provincies leveren niettemin nog wel een bijdrage aan de bekostiging van de beeldende kunsten. Er zijn meerdere provincies actief in het ondersteunen van de Centra voor Beeldende Kunsten binnen hun provincie, zoals Zeeland (€ 315.000 in 2009), Drenthe (€ 206.450), Utrecht (€ 459.000) en Gelderland (€ 560.165). In totaal gaat het om een bedrag van ongeveer € 5 miljoen. Daarnaast dragen de provincies ook bij aan de bekostiging van de provinciale musea. De bedragen die hiermee gemoeid zijn, zijn niet bekend.

3.3 Bereik van subsidiemaatregelen

De verstrekte middelen aan fondsen leiden uiteindelijk tot gebruik door beeldendekunstinstellingen en beeldend kunstenaars zelf. De subsidies voor de beeldende kunsten kunnen daarmee in twee hoofdcategorieën gebruikers worden verdeeld:

- subsidies aan individuele kunstenaars

- subsidies aan instellingen of rechtspersonen. Deze instellingen kunnen vervolgens natuurlijk ook weer een subsidie verlenen aan individuele kunstenaars.

Hieronder gaan we kort op de eerste categorie. Van de landelijke subsidieregelingen zijn de Wwik en de subsidies van het Fonds BKVB de belangrijkste voor individuele kunstenaars. In de onderstaande tabel is te zien dat circa 920 beeldend kunstenaars gebruik maakten van de Wwik in 2008.

Tabel 3.5 Gebruik Wwik 2008

Totaal aantal kunstenaars dat gebruik maakt van de Wwik	2.300
Waarvan beeldend kunstenaars	920

Bron: IVA 2010

Het Fonds BKVB heeft verschillende regelingen voor kunstenaars. Deze zijn onderverdeeld in stimuleringsubsidies, internationalisering en bijzondere projecten. In de onderstaande tabel zijn de aantallen gehonoreerde aanvragen voor stimuleringsubsidies beeldende kunst opgenomen. Van de andere soorten regelingen is niet bekend in welke mate deze betrekking hebben op beeldend kunstenaars of op bijvoorbeeld vormgeving.

Tabel 3.6 Gebruik stimuleringsubsidies Fonds BKVB 2009¹

Type	Aantal honoreringen
Startstipendia	75
Basisstipendia	70
Basisstipendia "oude stijl"	139
Flexibele bijdrage werkbudget	152
Standaard bijdrage werkbudget	84
bijdrage werkbudget bemiddelaars	13
Studiebeurzen	9
Publicatiesubsidies	38
Totaal	580

In totaal zijn er 580 aanvragen gehonoreerd. Dit hoeven niet allemaal unieke personen te zijn. Er kan overlap aanwezig zijn. Niettemin geeft het een goede indicatie van het aantal kunstenaars dat via het fonds jaarlijks subsidie ontvangt.

Overlap tussen het bereik van de landelijke subsidiestelsels en de Wwik²

De overlap tussen het bereik van de landelijke subsidies en de Wwik is in door IJdens en Mariën onderzocht over een langere periode. Van 1999 tot 2007 verwierven 6.962 beeldende kunstenaars inkomen via het landelijke subsidiestelsel. Daarvan maakten 1.104 kunstenaars (16%) in die periode gedurende kortere of langere tijd gebruik van de Wwik.³

¹ Jaarverslag Fonds BKVB 2009, p. 10.

² De cijfers zijn gebaseerd op: IJdens, T. en H. Mariën. *Statistiek van landelijke subsidieregelingen voor beeldende kunst. Subsidies voor kunstenaars, gesubsidieerde aankopen en gesubsidieerde opdrachten*. IVA Beleidsonderzoek en Advies, 2009.

³ IJdens en Mariën 2009, op.cit. , p. 40.

Tabel 3.7 Overlap tussen Wwik en landelijk subsidiestelsel BK 1999-2007

Inkomsten uit landelijke subsidies	Aantal kunstenaars	%
Geen wwik	5.858	84%
Wel Wwik	1.104	16%
Totaal aantal kunstenaars met inkomsten uit landelijke subsidies	6.962	100%

Bij degene met een Wwik-uitkering zijn het basis- en startstipendium de meest voorkomende subsidies. Van de 1.104 kunstenaars die inkomsten genieten uit landelijke subsidies en via de Wwik, hebben 600 kunstenaars een basisstipendium gekregen en ongeveer 350 een startstipendium.¹

3.4 Uitkomsten samengevat

Het Rijk, gemeenten en provincies besteden ieder middelen aan beeldende kunsten. Het Rijk geeft € 59,2 miljoen uit via de basisinfrastructuur en nog eens € 9,2 miljoen via de Wwik. De belangrijkste gemeenten geven gezamenlijk naar schatting ongeveer € 41 miljoen uit. De financiering door provincies is beperkter. Naar schatting gaat het om een bedrag van rond de € 5 miljoen.

Een deel van de uitgaven komt via subsidieregelingen terecht bij individuele kunstenaars. Het bereik van de belangrijkste landelijke regelingen (Wwik en stimuleringsregelingen van het Fonds BKVB) is respectievelijk ongeveer 920 en 580 kunstenaars. Over een langere periode bekeken (1999 tot 2007) bleek 16% van de beeldend kunstenaars gedurende deze periode inkomsten te hebben uit de Wwik en gebruik te hebben gemaakt van een regeling van het Fonds BKVB.

3.5 Gebruikte bronnen

De volgende bronnen zijn gebruikt voor dit hoofdstuk:

- CBS statistiek: Overheid; uitgaven cultuur, sport en recreatie
- OCW cijfers over de subsidies voor de basisinfrastructuur
- Gemeentebegrotingen en begrotingen van provincies
- Opgaven van decentrale overheden aan RTL Nieuws voor:
[http://www.rtl.nl/\(/actueel/rtlnieuws/binnenland/\)/components/actueel/rtlnieuws/2010/05_mei/24/binnenland/hoe_duur_is_kunst_en_cultuur.xml](http://www.rtl.nl/(/actueel/rtlnieuws/binnenland/)/components/actueel/rtlnieuws/2010/05_mei/24/binnenland/hoe_duur_is_kunst_en_cultuur.xml)
- IJdens t. e.a., IVA, *Evaluatie van de Wet werk en inkomen kunstenaars (Wwik)*, Januari 2010
- IJdens, T. en H. Mariën. *Statistiek van landelijke subsidieregelingen voor beeldende kunst. Subsidies voor kunstenaars, gesubsidieerde aankopen en gesubsidieerde opdrachten*. IVA Beleidsonderzoek en Advies, 2009.
- Jaarverslagen Fonds BVKB en Mondriaan Stichting.

¹ IJdens en Mariën 2009, op.cit. , tabel 7b, p. 40.

4 Opleidingen in de beeldende kunst

4.1 Aanbod beroepsonderwijs beeldende kunst

Het aanbod aan beroepsonderwijs in de beeldende kunsten is te verdelen in initiële (bachelor- en master)opleidingen en postinitiële/postacademische opleidingen. We bezien in dit hoofdstuk alleen Bachelor- en Masteropleidingen aan de rijksbekostigde hbo-instellingen (zie de afbakening in bijlage 2).

De initiële opleidingen in de beeldende kunst zoals hier gedefinieerd zijn:

- Bacheloropleiding Autonome Beeldende kunst
- Masteropleiding Autonome Beeldende kunst
- Masteropleiding Fotografie

De bachelor Autonome Beeldende Kunst (vierjarig) wordt op 11 locaties¹ als voltijdsopleiding aangeboden, en op 8 van deze locaties² ook als deeltijdopleiding. De master Autonome Beeldende Kunst (tweejarig) wordt op 4 locaties³ aangeboden. Op één hogeschool (Avans Breda-Tilburg) kan de masteropleiding Fotografie (tweejarig) worden gevolgd.

Na de initiële opleidingen (en soms buiten deze opleidingen om) kan iemand ter verdere ontwikkeling van de artistieke vaardigheden zich aanmelden bij een postacademische opleiding op het gebied van de beeldende kunst. Deze opleidingen vallen niet onder de reguliere bekostiging van onderwijsinstellingen. We onderscheiden vier postacademische instellingen, die in de Basisinfrastructuur bekostigd worden door het Ministerie van OCW:

- Rijksakademie van beeldende kunsten, Amsterdam
- Jan van Eyck academie, Maastricht
- De Ateliers, Amsterdam (Ateliers 63)
- Europees Keramisch Werkcentrum, Den Bosch

Deze postacademische instellingen leiden niet op tot bachelor- of masterdiploma's, maar bieden kunstenaars die meestal reeds afgestudeerd zijn voor een bepaalde periode een 'residency' aan, een werkperiode waarin zij hun artistieke vaardigheden en ambities verder kunnen ontwikkelen, in veel gevallen (deels) bekostigd door een beurs. Het woord 'opleidingen' is in het geval van de postacademische instellingen enigszins misleidend. Er is geen sprake van een vooraf gestructureerd curriculum, zoals dat wel bestaat in de bachelor- en masteropleidingen. De deelnemer ('student') zelf heeft de regie in het bepalen welke ontwikkeling hij of zij wil doormaken, en wat ervoor nodig is om deze gestalte te geven. De instelling ondersteunt daarbij.

¹ ArtEZ Enschede, ArtEZ Arnhem, ArtEZ Zwolle, Avans Breda, Avans Den Bosch, Gerrit Rietveld Academie Amsterdam, Hanzehogeschool Groningen, Hogeschool der Kunsten Den Haag, Hogeschool Rotterdam, Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, Hogeschool Zuyd Maastricht.

² De hiervoor genoemde behalve ArtEZ Zwolle, Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, Hogeschool Zuyd Maastricht.

³ ArtEZ Enschede, Avans Breda, Gerrit Rietveld Academie Amsterdam, Hogeschool Rotterdam.

De Jan van Eyck academie is breder van opzet dan de andere drie instellingen: hier zijn naast plaatsen voor beeldend kunstenaars ook plaatsen voor vormgevers en kunsttheoretisch onderzoek. In dit rapport richten we ons vanwege de definities uitsluitend op de afdeling Beeldende Kunst.

De tijdsduur van de werkperiodes (*residencies*) is voor de Rijksakademie, De Ateliers en de Jan van Eyck meestal twee jaar; op het EKWC beduidend korter (enkele weken tot drie maanden).

4.2 Studenten beeldende kunst

4.2.1 Initiële opleidingen

In tabel 4.1 staat het aantal studenten in de drie initiële bk-opleidingen voor de studie jaren 2006/07 tot en met 2009/10. De masteropleiding Autonome Beeldende Kunst heeft in deze periode de 'tweede-fase-opleiding' Beeldende Kunst vervangen; in 2006 waren er nog geen master-studenten en in 2009 waren er geen 'tweede-fase-studenten' meer. Voor Fotografie geldt iets dergelijks: in 2006/07 en 2007/08 was er een tweede-fase-opleiding Fotografie, en vanaf 2008/09 een masteropleiding. Om de studie jaren vergelijkbaar te maken, zijn de aantallen studenten van de tweede-fase-opleiding en de masteropleiding bij elkaar opgeteld.

Tabel 4.1 Aantal studenten bachelor- en masteropleidingen beeldende kunst

	2006	2007	2008	2009
Bachelor Autonome BK	2500	2478	2490	2439
Master Autonome BK	107	108	109	111
Master Fotografie	15	10	12	15
Totaal aantal studenten initiële opleidingen BK	2622	2596	2611	2565

Bron: 1cijferHO-bestand

De tabel laat zien dat het aantal studenten voor de bachelor Autonome BK het aantal masterstudenten vele malen overtreft. Voor alle BK-opleidingen geldt dat het aantal studenten licht schommelt, maar vrij stabiel is, vergeleken met veel andere opleidingen in het hbo. Dit heeft deels te maken met de toelatingseisen: in kunstopleidingen wordt niet iedereen met de juiste vooropleiding (voor hbo: mbo niveau 4, havo, vwo) automatisch toegelaten, maar er wordt een toelatingstest gedaan en alleen degenen met voldoende aanleg en voorkennis worden toegelaten.

Tabel 4.2 geeft het aantal *eerstejaars* in de beeldende kunst. Dit is gedefinieerd als het aantal studenten dat in een bepaald jaar een BK-opleiding begint zonder eerder voor een BK-opleiding ingeschreven te zijn geweest. Het gaat hier vooral om degenen die beginnen aan de bacheloropleiding, aangezien de meeste masterstudenten eerst in Nederland een bachelor BK hebben gevolgd. In de master Autonome beeldende kunst zijn de 'eerstejaars' vooral buitenlandse studenten die eerst in eigen land een bachelor hebben gevolgd en in Nederland beginnen aan hun masteropleiding.

Tabel 4.2 Aantal eerstejaars studenten bachelor- en masteropleidingen BK

	2006	2007	2008	2009
Bachelor Autonome BK	695	687	710	703
Master Autonome BK	28	32	27	25
Master Fotografie	2	0	0	2

Bron: 1cijferHO-bestand

Vergeleken met andere hbo-opleidingen telt de bachelor Autonome BK relatief weinig eerstejaars ten opzichte van het totaal. Oorzaak hiervoor is de relatief lage uitval tijdens de studie. Voor BK-opleidingen geldt net als voor andere kunstopleidingen dat er veel bewuster dan voor andere hbo-opleidingen gekozen wordt. Bovendien worden voor alle kunstopleidingen toelatingsexamens gehouden, waardoor op motivatie én talent geselecteerd wordt.

Kenmerken van de studentenpopulatie

Op vier terreinen hebben we de kenmerken van de populatie studenten in de beeldende kunst in kaart gebracht: herkomst (etnisch/nationaliteit), geslacht, leeftijd en vooropleiding.

Als we kijken naar etnische *herkomst*, dan ziet de studentenpopulatie van de drie beeldende kunstopleidingen in het hbo er als volgt uit.

Tabel 4.3 Herkomstverdeling bachelor- en masterstudenten beeldende kunst

Bachelor Autonome BK	2006	2007	2008	2009
autochtoon	62%	63%	63%	62%
niet-westers all	8%	8%	8%	7%
westers all	29%	28%	28%	26%
onbekend	1%	1%	1%	5%

Master Autonome BK	2006	2007	2008	2009
autochtoon	39%	34%	27%	33%
niet-westers all	16%	16%	20%	19%
westers all	43%	50%	53%	46%
onbekend	2%	0%	0%	2%

Master Fotografie	2006	2007	2008	2009
autochtoon	67%	60%	67%	73%
niet-westers all	7%	0%	0%	13%
westers all	20%	40%	33%	13%
onbekend	7%	0%	0%	0%

Bron: 1cijferHO-bestand

We zien dat de verdeling naar herkomst tamelijk stabiel is in de afgelopen jaren (behalve bij de master Fotografie, maar daar zijn de totale aantallen studenten erg klein). Opvallend is het verschil tussen de bachelor- en masteropleiding Autonome BK: waar de bachelorop-

leiding grotendeels autochtoon is (ongeveer 2/3), telt de masteropleiding relatief veel meer buitenlandse studenten: rond de helft uit westerse landen en 1/6-1/5 uit niet-westerse landen. Het aandeel 'Nederlandse allochtonen' (in Nederland geboren) blijkt bij nadere analyse klein, nog geen 1% van het totaal aantal bachelorstudenten, 2-3% van het totaal aantal masterstudenten. De conclusie luidt dan ook dat de beeldendekunstopleidingen binnen het hbo als geheel een uitgesproken internationale uitstraling hebben, met relatief veel buitenlandse studenten die in Nederland deze opleiding volgen.

Verdelen we de beeldendekunst-studenten naar *geslacht*, dan blijken meer vrouwen dan mannen deze opleidingen te volgen, zoals te zien is in de volgende tabel.

Tabel 4.4 Verdeling studenten beeldende kunst naar geslacht

		2006	2007	2008	2009
B Autonome BK	% M	36%	37%	38%	37%
	% V	64%	63%	62%	63%
M Autonome BK	% M	32%	32%	35%	44%
	% V	68%	68%	65%	56%
M Fotografie	% M	27%	30%	33%	47%
	% V	73%	70%	67%	53%

Bron: 1cijferHO-bestand

Met name in de bacheloropleiding, met verreweg de meeste studenten, is de verhouding stabiel: bijna 2/3 van de studenten is vrouw, ruim 1/3 man. In de masteropleidingen lijkt het aandeel mannen in de laatste jaren wat op te lopen.

De gemiddelde *leeftijd* van beeldendekunst-studenten is vergeleken met het hbo als geheel aan de hoge kant. Met name voor de bacheloropleiding is de spreiding rond het gemiddelde groot. Dit blijkt bij nadere analyse samen te hangen met de opleidingsvorm: de gemiddelde leeftijd voor deeltijdstudenten is veel hoger dan die voor voltijdstudenten. Uitgesplitst zijn de gemiddelde leeftijden (er is nauwelijks verschil tussen de studie jaren) als volgt:

- Bachelor Autonome BK voltijd: bijna 24 jaar
- Bachelor Autonome BK deeltijd: ruim 39 jaar
- Master Autonome BK: ruim 28 jaar
- Master Fotografie BK: ruim 28 jaar

Tot slot splitsen we de studentenpopulatie uit naar vooropleiding. Dat geeft het volgende beeld.

Tabel 4.5 Vooropleiding van studenten beeldende kunst

	2006	2007	2008	2009
mbo	16%	18%	19%	21%
havo	28%	29%	29%	30%
vwo	22%	22%	22%	22%
overig	32%	30%	28%	26%

Bron: 1cijferHO-bestand

De categorie 'overig' bevat vooral veel buitenlandse diploma's. Dit aandeel is in het kunst- onderwijs groter dan in andere sectoren van het hbo, wat te maken heeft met de sterke internationale oriëntatie.

Kijken we naar de verhouding van de vooropleidingen, dan valt op dat het aandeel studenten met een mbo-achtergrond de afgelopen jaren licht is gestegen.

4.2.2 Postacademische instellingen

Het aantal deelnemers aan de langere verblijven, meestal tweejarige *residencies*, op postacademische instellingen was in 2009 als volgt.

Tabel 4.6 Aantal residencies drie postacademische instellingen, 2009

Instelling	Aantal <i>residencies</i>
Rijksakademie van beeldende kunsten	53
Jan van Eyck academie (afdeling BK)	20
De Ateliers	20

Voor het EKWC gelden veel kortere verblijfsduren. Het totaal aantal deelnemers in het (kalendar)jaar 2009 was hier 58; gemiddeld waren op enig moment ongeveer 9 deelnemers tegelijk werkzaam bij het EKWC.

Aangezien drie van de vier instellingen met tweejarige *residencies* werken is het aantal 'eerstejaars' daar grofweg de helft van het totaal aantal deelnemers. In 2009 was de instroom als volgt¹.

Tabel 4.7 Instroom drie postacademische instellingen, 2009

Instelling	Instroom
Rijksakademie van beeldende kunsten	27
Jan van Eyck academie (afdeling BK)	9
De Ateliers	7

Kenmerken populatie deelnemers

Van de postacademische instellingen zijn de deelnemers in 2009 als volgt te verdelen naar *nationaliteit*²:

¹ Bron: Andersson Elffers Felix (AEF), *Postacademische instellingen Beeldende Kunst*, 2010.

² Het genoemde rapport van AEF geeft alleen uitsplitsingen voor de instroom. Voor de Rijksakademie, Jan van Eyck en De Ateliers is de instroom 2008 en 2009 bij elkaar geteld (omdat het veelal om tweejarige verblijven gaat), voor het EKWC is alleen 2009 genomen.

Tabel 4.8 Deelnemers postacademische instellingen naar nationaliteit, 2009

Instelling	Deelnemers Nederlands	Deelnemers buitenlands
Rijksakademie van beeldende kunsten	35%	65%
Jan van Eyck academie (afdeling BK)	18%	82%
De Ateliers	37%	63%
EKWC	38%	62%

De aantallen Nederlandse deelnemers zijn voor drie instellingen vergelijkbaar met de masteropleidingen (rond 1/3); aan de Jan van Eyck academie zijn minder Nederlandse deelnemers. Voor de beeldendekunstopleidingen geldt dus *grosso modo*: hoe hoger men komt, hoe internationaler de omgeving.

Evenals in de initiële opleidingen geldt hier dat de buitenlandse deelnemers voor het overgrote deel 'westers allochtoon' zijn (afkomstig uit Europa, Noord-Amerika, Japan).

De verdeling naar *geslacht* van de deelnemers is bij benadering als volgt¹:

Tabel 4.9 Deelnemers postacademische instellingen naar geslacht, 2009

Instelling	mannen	vrouwen
Rijksakademie van beeldende kunsten	55%	45%
Jan van Eyck academie (afdeling BK)	70%	30%
De Ateliers	60%	40%
EKWC	33%	67%

Waar de vrouwen in alle bachelor- en masteropleidingen in de meerderheid zijn, geldt dat in de postacademische instellingen alleen voor het EKWC. De totale aantallen zijn echter klein zodat harde uitspraken hierover niet gedaan kunnen worden.

Op de postacademische instellingen is door hun aard de gemiddelde *leeftijd* hoger dan in het initieel onderwijs. Uit het jaarverslag van de Jan van Eyck academie valt af te leiden dat de gemiddelde leeftijd op de afdeling Beeldende Kunst 30.5 jaar was in 2009. En uit de site van de Rijksakademie blijkt dat de gemiddelde leeftijd van hun residents op het moment van rapporteren (januari 2010) 31.3 jaar is.

Over de *vooropleiding* van deelnemers in postacademische instellingen zijn minder details bekend dan in de bachelor- en masteropleidingen. Het opleidingsniveau van de totale populatie deelnemers was in 2008 als volgt²:

- Bachelor 43%
- Master 44%
- PhD (gepromoveerd) 8%
- Onbekend/geen 5%

¹ Schatting op basis van de namenlijst op de sites van de instellingen.

² Bron: AEF, *Postacademische instellingen beeldende kunst*, 2010.

De postacademische instellingen zijn post-academisch in de zin dat deelnemers vaak tenminste een bachelorniveau hebben, maar een voltooide masteropleiding is niet noodzakelijk. Ook het bachelorniveau is niet overal verplicht: De Ateliers stelt op de website expliciet dat een afgeronde beeldendekunstopleiding niet noodzakelijk is en alleen op grond van artistieke kwaliteit en ambities wordt geselecteerd.

4.3 Afgestudeerden beeldende kunst

4.3.1 Uitstroom en afgestudeerden hbo-opleidingen beeldende kunst

Uitstroom uit de opleiding definiëren we als: een jaar later niet meer ingeschreven zijn in dezelfde opleiding (aan welke instelling dan ook). Een student kan dan ook op twee manieren uitstromen uit een opleiding: met diploma (afstuderen) of zonder diploma (uitvallen). Op die manier kunnen we beide soorten uitstroom voor de jaren 2006 t/m 2008 berekenen. Omdat we van 2010 nog geen inschrijvingsgegevens hebben kunnen we de volledige uitstroom van 2009 nog niet in beeld brengen.

Tabel 4.10 Aantal uitstromers beeldendekunstopleidingen hbo 2006 - 2008

		Laatste studiejaar		
		2006	2007	2008
Bachelor Autonome BK	met dipl.	462	436	449
	zonder dipl.	149	142	102
Master Autonome BK	met dipl.	31	42	31
	zonder dipl.	6	2	10
Master Fotografie	met dipl.	7	0	2
	zonder dipl.	3	0	0

Jaarlijks studeren dus ruim 400 bachelors in de beeldende kunst af, en enkele tientallen (grovweg 30-40) masters. Vanwege de al eerder genoemde selectie is het aandeel uitval (dus uitstroom zonder diploma) in de BK-opleidingen laag vergeleken met andere hbo-opleidingen.

Op basis van afgestudeerdenonderzoek (HBO-Monitor, uitgevoerd door het ROA) ontstaat een beeld hoe het de afgestudeerden (van hbo-bacheloropleidingen) in het begin van hun loopbaan vergaat. Tabel 4.11 geeft enkele basisgegevens ter vergelijking van afgestudeerde beeldend kunstenaars met de kunstsector als geheel en het hbo als geheel.

Tabel 4.11 Werkloosheid en ondernemerschap afgestudeerden¹

	% werkloos (1,5 jr na afstuderen)	% zelfstandigen
Bachelor Autonome BK	14%	62%
Kunstonderwijs totaal	9%	44%
Hbo totaal	6%	6%

Bron: HBO-monitor 2009 (ROA)

Het kunstonderwijs als geheel kent een aanmerkelijk hogere werkloosheid van afgestudeerden dan andere hbo-sectoren. Na anderhalf jaar is deze anderhalf maal zo hoog als het gemiddelde. De Autonome beeldend kunstenaars zijn binnen het kunstonderwijs degenen met een nog hogere werkloosheid na anderhalf jaar: meer dan tweemaal zo hoog als het gemiddelde. Verder valt op dat de gehele kunstensector een zeer groot aandeel zelfstandigen telt vergeleken met het hbo als geheel, en ook hier spannen Autonome beeldend kunstenaars de kroon: bijna 2/3 van degenen met betaald werk is zelfstandige, tegen slechts 6% van hbo-starters als geheel (anderhalf jaar na afstuderen).

Van de afgestudeerde kunstenaars die betaald werk verrichten anderhalf jaar na afstuderen, doet 63% werk op minimaal hbo-niveau, en 66% werk waarvoor de opleiding Autonome beeldende kunst of een verwante richting vereist is. Dat is iets minder dan het hbo als geheel: daar doet 82% werk op minimaal hbo-niveau, en 80% werk waarvoor de eigen (of verwante) studierichting vereist was.

De afgestudeerden gaven ook een inhoudelijk oordeel over de aansluiting tussen opleiding en werk. Van de afgestudeerden Autonome BK vond 61% deze aansluiting voldoende of goed; voor het hbo als geheel is dat 76%. Er is dus een iets lagere tevredenheid met de aansluiting op de arbeidsmarkt onder kunstenaars dan onder de hele populatie hbo-afgestudeerden.

De inkomenspositie van afgestudeerde beeldend kunstenaars is slecht, vergeleken met het gemiddelde van hbo-afgestudeerden. Het gemiddeld bruto maandloon van de hbo-er anderhalf jaar na afstuderen was in 2009 €2091. Voor het kunstonderwijs als geheel was dat €1520. En voor afgestudeerden van Autonome BK was het slechts €1071.

Van alle anderhalf jaar geleden afgestudeerden van de hbo-volijdsopleidingen verdiende 14% minder dan het minimumloon in 2009. Van de afgestudeerden Autonome BK was dat 82%. Als we dit vergelijken met de inkomensverdeling van kunstenaars uit hoofdstuk 2 (paragraaf 2.2) blijkt dat de inkomenspositie voor beeldend kunstenaars gedurende hun carrière niet veel beter wordt: de mediaan van het inkomen lag in 2001 onder de €10.000 per jaar.

¹ In de tabel en de gegevens eronder gaat het steeds, tenzij anders vermeld, om afgestudeerden van de *volijds* opleidingen.

4.3.2 Afgestudeerden postacademische instellingen

Voor de postacademische instellingen bestaan geen diploma's dus is geen sprake van uitval en afstuderen in dezelfde zin als voor hbo-opleidingen.

Wel is onderzocht in hoeverre het werken aan een postacademische instelling (positieve) gevolgen heeft voor de positie op de arbeidsmarkt van beeldend kunstenaars. Zogenaemde 'sleutelmomenten' in de carrière waarbij de postacademische instelling naar de mening van experts van invloed was, zijn sterk aanwezig; deze vinden vooral meer dan 5 jaar ná het verblijf aan de postacademische instelling plaats¹.

4.3.3 Faciliteiten voor ontwikkeling na de (initiële) opleiding

Naast de postacademische instellingen zijn er ook andere (veelal korter durende) manieren voor een afgestudeerde beeldend kunstenaar om zich verder te ontwikkelen, met name op zakelijk vlak en andere niet-artistieke aspecten van het kunstenaarschap. In dit kader heeft Cultuur-Ondernemen (voorheen Kunstenaars & Co) een aanbod aan trainingen, waarvan er zeven specifiek zijn gericht op afgestudeerde beeldend kunstenaars:

- Spel & De Knickers (basisinformatie zakelijke kant van kunstenaarschap)
- Art & Internationalism, networking & exhibiting in international context
- Kunst in de openbare ruimte
- Kunst in de openbare ruimte (ééndaagse introductie)
- Portfoliotraining (Amsterdam)
- Portfoliotraining (Rotterdam)
- Profileren, positioneren en exposeren

Daarnaast zijn er 33 cursussen waar kunstenaars uit alle disciplines op kunnen intekenen (loopbaanoriëntatie, projectmanagement etc.).

In totaal waren er in 2009 1.628 kunstenaars (waaronder ook podiumkunsten en andere disciplines) die aan deze trainingen van (toen nog) Kunstenaars&Co deelnamen. Daarvan waren 648 (39%) afkomstig uit de beeldende kunst. In 2010 waren dat in totaal 579 beeldend kunstenaars.

Beeldend kunstenaars doen in het begin van hun loopbaan overigens iets minder aan bijscholing dan hbo-ers in andere sectoren: 25% van de afgestudeerden Autonome BK neemt deel aan bijscholing (cursussen e.d.), tegen 40% van de hbo-afgestudeerden als geheel (Bron: Hbo-monitor 2009). Dit zou met het hoge aandeel zelfstandigen te maken kunnen hebben; hun bijscholing wordt immers niet door hun werkgever betaald.

¹ Bron: AEF, *Postacademische instellingen Beeldende Kunst*, 2010.

4.4 Docentenopleidingen

Tot nu toe behandelden we de beroepsopleidingen die tot het beroep *beeldend kunstenaar* opleiden. Daarnaast zijn er opleidingen die voor het beroep *docent beeldende kunst* opleiden. Deze docenten kunnen na hun opleiding zowel in het basis- en voortgezet onderwijs als bijvoorbeeld in de kunsteducatie (zie hoofdstuk 5) werkzaam zijn.

Op 10 locaties van rijksbekostigde hogescholen¹ wordt de bacheloropleiding Docent Beeldende Kunst en Vormgeving aangeboden², en op 8 daarvan ook in deeltijd³. Daarnaast is er een Masteropleiding Kunsteducatie; deze wordt op 5 locaties voltijds⁴ en op 11 locaties in deeltijd⁵ aangeboden. De aantallen studenten van deze opleidingen waren in de afgelopen jaren als volgt.

Tabel 4.12 Aantal studenten docentenopleidingen beeldende kunst 2006-2009

		2006	2007	2008	2009
Bachelor Docent BKV	voltijd	1437	1467	1437	1403
	deeltijd	531	521	515	526
Master Kunsteducatie	voltijd	0	38	49	48
	deeltijd	34	77	97	135
Totaal aantal studenten docentenopleidingen BK		2002	2103	2098	2112

Bron: 1cijferHO-bestand

We zien dat het aantal studenten in de bachelor-docentenopleiding enigszins schommelt in de afgelopen jaren en dat het aantal studenten in de masteropleiding Kunsteducatie gestaag groeit. Als we kijken naar kenmerken van de studentenpopulatie zien we een aantal verschillen tussen deze docentenopleidingen en de eerder besproken opleidingen Autonome BK. Zo is de studentenpopulatie van de docentenopleiding minder internationaal (86% autochtoon in 2009) dan die van Autonome BK (62% autochtoon). De vrouwen zijn in de docentenopleiding sterker in de meerderheid (84% in de voltijds bachelor in 2009) dan in de opleiding Autonome BK (63%). En ruim de helft van de studenten aan de docentenopleiding heeft een havo-vooropleiding (tegen 30% bij Autonome BK); zowel vwo als overige (buitenlandse) vooropleidingen komen minder voor.

Het aantal gediplomeerden van de bachelor Docent BKV is van de voltijdsopleiding de afgelopen jaren circa 500 en van de deeltijdsopleiding circa 200. Van de master Kunsteducatie studeren jaarlijks zo'n 30-40 studenten af (dit aantal loopt op, analoog aan het stijgend aantal studenten in deze masteropleiding). Evenals bij de opleiding Autonome BK geldt ook

¹ Naast de genoemde bacheloropleiding bestaat nog een tweedegraads lerarenopleiding Beeldende Vorming; deze wordt alleen aan een niet-rijksbekostigde hogeschool gegeven (Saxion Next), en blijft hier verder buiten beschouwing.

² Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, Chr. Hogeschool Windesheim Zwolle, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, NHL Leeuwarden, Fontys Tilburg, Hogeschool Rotterdam, Hanzehogeschool Groningen, Hogeschool Zuyd Maastricht, ArtEZ Arnhem, ArtEZ Zwolle.

³ Alle genoemde behalve Groningen en Maastricht; Tilburg biedt ook een duale variant aan.

⁴ Fontys Tilburg (Tilburg en Maastricht), Hogeschool Rotterdam, ArtEZ Arnhem, ArtEZ Zwolle.

⁵ De hiervoor genoemde plus Hogeschool voor de Kunsten Utrecht (Hilversum en Utrecht), Codarts Rotterdam, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, NHL Leeuwarden, Hanzehogeschool Groningen.

hier dat naast de gediplomeerden er zo'n 20-25% ongediplomeerde uitstroom was in de afgelopen jaren.

Na afstuderen is de werkloosheid onder docenten BKV aanmerkelijk lager dan onder autonome beeldend kunstenaars (7% tegen 14% anderhalf jaar na afstuderen)¹. Het aantal zelfstandigen ligt onder afgestudeerden van de docentenopleiding een stuk lager (14% van de betaald werkenden) dan onder afgestudeerden van Autonome BK (63%). Het uurloon van onlangs afgestudeerden van de docentenopleiding ligt gemiddeld bijna tweemaal zo hoog als dat van startende autonome beeldend kunstenaars, en is vergelijkbaar met het gemiddeld uurloon van de gehele groep startende hbo-ers. Het aantal startende docenten dat onder het minimumloon verdient is vergeleken met andere hbo-ers hoog (65%), maar lager dan dat onder autonome beeldend kunstenaars (82%). Afgestudeerden van de docentenopleiding zijn vaker dan afgestudeerden van Autonome BK van mening dat hun opleiding hen goed voorbereidt op de arbeidsmarkt.

4.5 Uitkomsten samengevat

Studenten en opleidingen

Er zijn 2400-2500 bachelorstudenten (Autonome) beeldende kunst, en ruim 100 masterstudenten. De bacheloropleiding kan op 11 locaties van hogescholen in Nederland gevolgd worden (aan 8 daarvan ook in deeltijd), de masteropleiding op 4 locaties.

Om artistieke vaardigheden verder te bekwamen zijn er vier postacademische instellingen, met bij elkaar zo'n 150 deelnemers/studenten. Drie ervan kennen tweejarige verblijven, de vierde (EKWC) kortere (enkele weken tot 3 maanden).

De studentengroep is internationaal van aard: van de bachelorstudenten is ruim 1/3 buitenlands, in de masteropleidingen en postacademische instellingen de meerderheid.

De meerderheid van de bachelor- en masterstudenten beeldende kunst is vrouw; aan de postacademische instellingen zijn de mannen in de meerderheid.

De vooropleiding van bachelorstudenten beeldende kunst is voor 30% havo, voor 21% mbo, voor 22% vwo en voor 26% overig (vooral buitenlandse diploma's). Het aandeel studenten met mbo-achtergrond neemt licht toe. De deelnemers aan postacademische instellingen hebben voor bijna de helft een bachelor- en voor bijna de helft een masteropleiding voltooid.

Naast de opleidingen Autonome Beeldende Kunst zijn er docentenopleidingen: de bachelor Docent BKV en de master Kunsteducatie. Het totaal aantal studenten aan de bacheloropleiding lag de afgelopen jaren op 1900-2000, waarvan circa een kwart deeltijdstudenten. In 2009 waren er daarnaast 181 masterstudenten Kunsteducatie, van wie ongeveer driekwart deeltijdstudenten. De studentenpopulatie van deze opleiding telt relatief meer havisten, meer vrouwelijke en minder buitenlandse studenten dan die van Autonome Beeldende Kunst.

¹ Bron: Hbo-monitor (ROA).

Na de studie

Van de bacheloropleiding autonome beeldende kunst studeren jaarlijks grofweg 450 mensen af. Ook verlaten jaarlijks 100-150 mensen de opleiding zonder diploma. Het aantal afgestudeerde masters ligt tussen 30 en 40, en hier verlaten minder dan 10 mensen de opleiding zonder diploma.

De afgestudeerde bachelors met betaald werk zijn in meerderheid (62%) zelfstandige, wat sterk afwijkt van het gemiddelde voor hbo-afgestudeerden (6%). Ook is de werkloosheid hoger dan het hbo als geheel, én hoger dan onder afgestudeerden van het overige kunstonderwijs. Van de afgestudeerden Autonome BK werkt anderhalf jaar na afstuderen 82% onder het minimumloon. Het gemiddelde loon van de afgestudeerden Autonome BK ligt op ongeveer de helft van het hbo-gemiddelde. Dit loon is hoger onder afgestudeerden van de docentenopleiding (vergelijkbaar met hbo-gemiddelde), die driemaal zo vaak in loondienst werken als afgestudeerden Autonome beeldende kunst.

Ter versterking van o.a. de zakelijke kant van het kunstenaarschap kunnen afgestudeerden trainingen volgen bij Cultuur-Ondernemen; in de afgelopen twee jaar volgden 648 (2009) en 579 (2010) beeldend kunstenaars deze trainingen.

4.6 Gebruikte bronnen

- 1cijferHO-bestand (DUO)
- Websites en jaarverslagen/jaarrekeningen postacademische instellingen
- Rapport Postacademische instellingen Beeldende kunst (AEF)
- Tabellen HBO-monitor (ROA)
- Website en jaarverslag Cultuur-ondernemen, en op verzoek nadere informatie over deelname trainingen naar discipline

5 Kunstparticipatie en –educatie

In dit hoofdstuk komen de afnemers van beeldende kunst en de amateurkunstenaars aan de orde. Onder afnemers worden de verschillende gebruikers van beeldende kunst verstaan. Het gaat om kopers, bezoekers van tentoonstellingen en mediagebruikers (lezers, luisteraars, kijkers van programma's). Verder wordt ingegaan op de amateurkunstenaars in Nederland.

5.1 Het publiek voor beeldende kunst

Het publiek voor beeldende kunst is te verdelen in drie groepen. Het gaat om kopers of leners van beeldende kunst, bezoekers van musea of galerieën en als derde geïnteresseerden via de media. Per groep gaan we in op de belangrijkste gegevens.

5.1.1 Kopers en leners van beeldende kunst

Over het aantal kopers en leners van beeldende kunst is weinig bekend. De enige beschikbare cijfers hebben betrekking op gebruikers van de KunstKoopregeling. Het gaat hier echter maar om een klein deel van het totaal aantal kopers, waardoor presentatie van deze cijfers weinig nut heeft. Van het aantal leners kan wel een verouderd beeld worden gegeven op basis van rapporten van de toenmalige Federatie Kunstuitleen¹. De 44 leden van de federatie hadden gezamenlijk 50.145 abonnees in 2004. Zoals in hoofdstuk 1 aan de orde kwam, zijn er volgens het CBS in 2008 40 kunstuitleencentra geteld. Naar schatting zal het aantal abonnees zich in dezelfde orde grootte hebben gehandhaafd. Globaal gaat het dan om 50.000 abonnees. Het overgrote deel hiervan is overigens particulier (laatst bekende cijfer is 87%)².

Er is wel onderzoek gedaan onder kopers van beeldende kunst naar de frequentie van aankoop. Particuliere kunstaankopers zijn grofweg te verdelen in de verzamelaars en overige particuliere kopers. Ongeveer 40% is als verzamelaar te kenschetsen en 60% als niet-verzamelaar. Deze laatste categorie doet veel minder frequent aankopen (zie onderstaande tabel).

Tabel 5.1 Frequentie van aankoop kunstwerk in de afgelopen drie jaar (2010)

Aantal keer	Overige particuliere kopers	Verzamelaars	Totaal
1-2 keer	51%	19%	38%
3-5 keer	33%	37%	35%
6 of meer	16%	44%	27%
Totaal	100%	100%	100%

Bron: Motivaction, 2010

¹ Rammeloo J., B. Teulings, *Rapportage sector analyse 2000-2004, Jaargegevens van de FKU leden*, 2005.

² Idem.

Naast de frequentie is ook de plaats van aankoop bevraagd. De belangrijkste aankoop plaats voor particulieren is de galerie. Daarnaast wordt er ook regelmatig direct via de kunstenaar gekocht.

Tabel 5.2 Plaatsen van aankoop in de afgelopen drie jaar (2010)

	Totaal
Galerie	82%
Direct via atelier kunstenaar	55%
Kunstbeurs	45%
Veiling	20%
Kunsthandel	17%
Kunst- en antiekmarkt	11%

Bron: Motivaction, 2010

Verder blijkt dat schilderkunst het meest populaire genre is (77%), gevolgd door sculpturen/ruimtelijk (52%) en tekeningen en foto's met allebei 23%.

Van kopers zijn ook achtergrondgegevens bekend. Deze komen redelijk overeen met de kenmerken van bezoekers zoals deze in tabel 5.1 zijn weergegeven. Ook hier komt het beeld naar boven dat kopers met name boven de 50 zijn en een gemiddeld hoge opleiding hebben.

Tabel 5.3 Kenmerken van particuliere kopers (2010)

		%
Geslacht	Man	58%
	Vrouw	42%
Leeftijd	24 t/m 40	11%
	41 t/m 50	18%
	51 t/m 60	29%
	61 t/m 70	33%
	70 en ouder	9%
Onderwijs	Basisonderwijs	0%
	Vmbo	3%
	Havo/vwo/mbo	15%
	Hbo/universiteit	82%

Bron: Motivaction, 2010

5.1.2 Bezoekers beeldende kunst

Bezoekers aan beeldende kunst bestaan uit bezoekers aan musea en bezoekers aan galerieën. Daarnaast heeft het SCP in onderzoek in 2007 ook kijkers naar beeldende kunst in

de openbare ruimte onderscheiden¹. Hieronder zijn de belangrijkste kenmerken van bezoekers gepresenteerd.

Tabel 5.4 Aantal bezoekers/kijkers in afgelopen jaar als percentage van de bevolking van 6 jaar en ouder (2007)

		Bezoekers museum beeldende kunst	Bezoekers galerie	Kijkers naar kunst in openbare ruimte
Totaal	In %	20%	21%	52%
Geslacht	Man	18%	19%	49%
	Vrouw	21%	22%	55%
Leeftijd	6 t/m 11	19%	10%	38%
	12 t/m 19	24%	21%	44%
	20 t/m 34	14%	16%	53%
	35 t/m 49	17%	18%	56%
	50 t/m 64	27%	31%	62%
	65 t/m 79	22%	27%	50%
	80 en ouder	10%	13%	27%
Onderwijs	Basisonderwijs	5%	9%	27%
	Vmbo	11%	14%	43%
	Havo/vwo/mbo	16%	21%	58%
	Hbo/universiteit	38%	37%	77%

Bron: SCP (AVO, 2007)

Uit de tabellen is op te maken dat het aantal bezoekers aan musea en galerieën elkaar weinig ontloopt. Het aantal mensen dat in aanraking komt met kunst in openbare ruimte is logischerwijs hoger. Bij alle drie de onderscheiden groepen bezoekers is terug te zien dat het aandeel vrouwen groter is dan mannen en dat de leeftijdscategorie boven de 50 duidelijk is oververtegenwoordigd. Voor het opleidingsniveau geldt dat het aandeel hbo/universiteit beduidend hoger ligt dan de andere opleidingsniveaus.

Op basis van de SCP enquête is ook het aantal bezoekers en bezoeken bekend voor zowel musea als galerieën. Voor deze gegevens zijn echter ook alternatieven beschikbaar. Omdat deze een ander beeld geven zijn deze in de onderstaande tabel ook gepresenteerd.

¹ Van den Broek, A. e.a., *Culturbewonderaars en cultuurbeoefenaars, Trends in cultuurparticipatie en media-gebruik*, 2009.

Tabel 5.5 Aantal bezoekers en bezoeken

		Musea beeldende kunst		Galerie	
		SCP (2007)	CBS (2007)	SCP (2007)	NGA (2010)
Totaal aantal bezoekers	(x miljoen)	3,0	-	3,2	-
Bezoekfrequentie		1,7	-	2,2	-
Totaal aantal bezoeken	(x miljoen)	5,1	3,9	7,0	1,4

Op basis van het aantal bezoekers en de bezoekfrequentie komt het SCP tot ongeveer 5 miljoen bezoeken aan musea. Uit vergelijking met CBS data lijken deze getallen aan de hoge kant. Het CBS meet niet het aantal unieke bezoekers van musea maar wel het totale bezoek. Daaruit blijkt dat er in 2007 in totaal 3,9 miljoen bezoeken door de Nederlandse bevolking zijn gebracht aan musea voor beeldende kunst. Omdat het CBS zich baseert op gegevens van musea zelf, lijkt dit ons de beste bron. Uitgaande van de bezoekfrequentie van het SCP zijn er dan naar schatting 2,3 miljoen unieke bezoekers.

Uit de SCP-cijfers is op te maken dat de bezoekfrequentie bij de galerieën op 2,2 ligt en er rond de 7 miljoen bezoeken aan galerieën zijn gebracht. Ook voor deze cijfers geldt dat een ander bron op de lagere cijfers duidt. In onderzoek van de NGA¹ is het gemiddeld aantal bezoeken per galerie per week in kaart gebracht. Op basis van deze bron komt het totaal uit op 1,4 miljoen bezoeken. Dit is een factor vijf lager. De cijfers van galerieën zelf lijken ons de beste bron, maar geven geen zicht op het aantal bezoekers. Met behulp van de bezoekfrequentie van het SCP kan wel een schatting worden gemaakt. Het gaat dan om ongeveer 640.000 bezoekers.

5.1.3 Mediagebruik

In onderzoeken van het SCP is gesignaleerd dat via de media een groter publiek voor cultuur wordt bereikt dan via een bezoek aan een instelling als een museum of een galerie. Dit blijkt ook voor beeldende kunst op te gaan.

Tabel 5.6 Mediagebruik gericht op beeldende kunst onder bevolking van 6 jaar en ouder (2007)

	% van de bevolking	aantal (x miljoen)
Radio en televisie	22%	3,3
Lezen	21%	3,2
Internet	11%	1,7
Ten minste 1 van de 3	31%	4,7

Bron: SCP (AVO, 2007)

Rond de 4,7 miljoen mensen luisteren naar of volgen wel eens programma's gericht op beeldende kunst, lezen hierover of raadplegen internet. Dit aantal ligt hoger dan de bezoeken.

¹ Van der Valk W.D.M., *Galeries in hedendaagse beeldende kunst, structuuronderzoek 2010*, 2010.

kers aan instellingen. Het mediagebruik bij beeldende kunst loopt overigens grotendeels in de pas met dat voor architectuur, theater of literatuur.

5.2 Amateurkunstenaars en kunsteducatie

Amateurkunstenaars

Uit onderzoek van het SCP blijkt dat bijna de helft van de bevolking actief is als kunstbeoefenaar in de vrije tijd. Dit percentage is al jaren behoorlijk stabiel. Eén van de disciplines die relatief veel wordt beoefend is beeldende kunst. In de onderstaande tabel zijn enkele kerncijfers weergegeven.

Tabel 5.7 Beeldende kunst als kunstbeoefening in de vrije, bevolking van 6 jaar en ouder (2007 en 2009)

	Totaal
Totale aandeel beoefenaars beeldende kunst van bevolking in %	23%
Totale aantal beoefenaars beeldende kunst (x miljoen)	3,5
Aandeel van de beoefenaars dat les volgt	23%
Aandeel van de beoefenaars dat lid is van club of vereniging	10%
Aantal uren per week*	4,7
Totale kosten per jaar *	€ 464

Bron: SCP (AVO) 2007 en 2009 (met *)

Bijna een kwart van de bevolking van zes jaar en ouder blijkt in de vrije tijd actief bezig te zijn met een vorm van beeldende kunst. In absolute aantallen uitgedrukt gaat het dan om ongeveer 3,5 miljoen mensen. Daarvan volgt 23% ook lessen en is 10% lid van een club of vereniging. Naar schatting geven zij gemiddeld € 464 per jaar uit.

De beoefenaars van beeldende kunst zijn onder te verdelen in drie disciplines. Van iedere discipline zijn achtergrondgegevens bekend. Uit de cijfers is op te maken dat het tekenen/schilderen/grafisch werk de belangrijkste discipline is (door 15% van de Nederlandse bevolking gedaan). Verder is te zien dat het aandeel vrouwen beduidend hoger is dan mannen. Daarnaast valt op dat vooral jongeren actief zijn. Het aandeel beoefenaars neemt met de loop der jaren langzaam af. Enige uitzondering hierop is textiel, waar juist ouderen zich vaker mee bezighouden.

Tabel 5.8 Kunstbeoefening in de vrije tijd, bevolking van 6 jaar en ouder naar geslacht leeftijd en opleiding, per discipline (2007)

		Beoefenaars beeldende kunst			
		Totaal	tekenen, schil- deren, grafisch	beeldhouwen, keramiek	textiel, etc
Totaal		23	15	6	9
Geslacht	Man	14	12	2	1
	Vrouw	31	20	11	10
Leeftijd	6 t/m 11	52	49	17	4
	12 t/m 19	37	34	7	6
	20 t/m 34	20	14	6	5
	35 t/m 49	18	12	6	6
	50 t/m 64	18	11	5	6
	65 t/m 79	14	8	4	5
	80 en ouder	15	6	1	8
Onderwijs	Basisonderwijs	11	4	1	5
	Vmbo	14	7	4	4
	Havo/vwo/mbo	17	10	6	6
	Hbo/universitair	24	17	7	7

Bron: SCP (AVO, 2007)

De gepresenteerde cijfers zijn afkomstig van SCP onderzoek. Daarnaast is er ook een monitor amateurkunsten waarin cijfers over amateurkunstenaars zijn gepresenteerd¹. Op enkele belangrijke kenmerken zoals bijvoorbeeld het aantal amateurkunstenaars, zijn de resultaten duidelijk in lijn met die van het SCP.

Kunsteducatie

Centra voor de kunsten bieden cursussen en lessen voor amateurkunstenaars. Daarnaast ontwikkelen ze culturele activiteiten en kunstprojecten voor het onderwijs. Gezamenlijk met scholen en amateurkunstverenigingen vormen ze de brede basis van kunsteducatie. De centra voor kunsten zijn te verdelen in muziekscholen, creativiteitscentra en gecombineerde instellingen (die een breed spectrum aan cursussen bieden).

Beeldende kunstvorming wordt aangeboden op creativiteitscentra en gecombineerde instellingen. In de onderstaande tabel zijn enkele kengetallen over instellingen en cursisten gepresenteerd.

¹ Kunstfactor, *Amateurkunst - de feiten, Monitor amateurkunst in Nederland 2009, 2010.*

Tabel 5.9 Instellingen en cursisten beeldende kunst (in 2007)

	Totaal
Totaal aantal instellingen dat onder andere beeldende kunst aanbiedt	137
Totale aantal leerlingen en cursisten beeldende kunst	68.000
Aandeel jongeren (jonger dan 18)	26%
Aandeel volwassenen	74%

Bron: CBS

Bij de instellingen die (onder andere) cursussen op het gebied van beeldende kunst aanbieden, zijn in totaal ongeveer 8100 personen werkzaam. Deze personen zijn bij elkaar goed voor ruim 2800 mensjaren. Welk aandeel van deze personen zich direct met beeldende kunst bezighoudt is onbekend.

Ook in het onderwijs is er aandacht voor cultuureducatie. Dit kan door het zelf beoefenen van kunst (zoals schilderen, muziek maken of toneelspelen), het kijken en luisteren naar professionele kunst en het praten en denken over professionele kunst en kunstbeoefening. Voor het primair onderwijs zijn specifieke cijfers over de urenbesteding bekend¹. Deze staan vermeld in tabel 5.10. Voor het voortgezet onderwijs zijn geen cijfers bekend over de urenbesteding aan beeldende kunst. Wel is bekend dat op de onderbouw vmbo 3,6 uur per week aan kunstvakken wordt besteed en op de onderbouw havo/vwo 3,2 uur per week².

Tabel 5.10 Urenbesteding cultuureducatie primair onderwijs (in 2009)

	Totale urenbesteding cultuureducatie per week	Waarvan tekenen en handvaardigheid	Totale urenbesteding projecten/activiteiten (in en buiten school) per jaar	Waarvan beeldende kunst en vormgeving
Groep 2	10,2 uur	4 uur	24,4 uur	8 uur
Groep 4	5,5 uur	2 uur	23,7 uur	8 uur
Groep 7	5,4 uur	2 uur	23,9 uur	8 uur

Bron: Monitor cultuureducatie 2008-2009

Binnen de totale urenbesteding aan cultuureducatie is relatief veel tijd ingeruimd voor beeldende kunst. Tekenen en handvaardigheid krijgen het meeste aandacht. Daarnaast wordt tijd besteed aan activiteiten en projecten in en buiten school. Aan beeldende kunst worden de meeste uren besteed.

5.3 Uitkomsten samengevat

Er is onderscheid te maken naar drie soorten afnemers van beeldende kunst: kopers en leners; bezoekers van musea en galerieën; mediagebruikers.

- Kopers en leners zijn van de afnemers de kleinste groep. Precieze cijfers over de omvang van deze groep ontbreken. Naar schatting zijn er maximaal 50.000 leners. Van kopers zijn geen aantallen bekend, wel is er enig inzicht in hun kenmerken. Kopers zijn

¹ Hoogeveen, K. en C. Oomen, *Cultuureducatie in het primair en voortgezet onderwijs, monitor 2008-2009*, 2009.

²idem.

vaker man dan vrouw, boven de 50 en hoog opgeleid. Daarnaast is bekend dat zij het meest via galerieën kunstaankopen doen.

- Het aantal bezoekers aan musea voor beeldende kunst bedraagt volgens het SCP ongeveer 3 miljoen. Dit is ongeveer 20% van de bevolking boven de zes jaar. Voor galerieën gelden vergelijkbare cijfers. Op basis van informatie uit andere bronnen lijken deze cijfers aan de hoge kant, vooral het aantal bezoekers aan galerieën. Met behulp van gegevens uit andere bronnen is het aantal bezoekers aan musea geschat op 2,3 miljoen en dat van galerieën op 640.000.
- De grootste groep afnemers bestaat uit mediagebruikers. Ongeveer 4,7 miljoen mensen luisteren naar of volgen wel eens programma's gericht op beeldende kunst, lezen hierover of raadplegen internet.

Het aantal mensen dat is aan te merken als amateurkunstenaar is aanzienlijk. Ongeveer 3,5 miljoen mensen (23% van de bevolking van zes jaar en ouder) blijkt in de vrije tijd actief bezig te zijn met een vorm van beeldende kunst. Naar schatting geven zij gemiddeld € 464 per jaar uit. Een deel van de amateurkunstenaar neemt ook actief deel aan educatie. Het aantal leerlingen en cursisten (beeldende kunst) bij centra voor de kunsten is 68.000. Hiervan bestaat de meerderheid (74%) uit volwassenen.

5.4 Gebruikte bronnen

Het publiek voor beeldende kunst kan met bestaande bronnen gedeeltelijk in kaart worden gebracht:

- Over het aantal kopers is weinig informatie bekend.
- Wel is informatie over kenmerken van particuliere kopers aanwezig: *Herhalingsonderzoek vraagzijde beeldende kunst in Nederland*, Motivaction, 2010.
- Over leners is alleen gedateerde informatie beschikbaar. Het belangrijkste rapport is: Rammeloo J., B. Teulings, *Rapportage sector analyse 2000-2004, Jaargegevens van de FKU leden*, 2005. Gegevens van niet-leden zijn onbekend.
- Het mediagebruik en het aantal bezoekers van relevante organisaties wordt wel gemeten. Belangrijkste bron hiervoor is het *Aanvullend Voorzienen Onderzoek* van het SCP. Op een aantal punten lijken deze bronnen wel tot een overschatting te leiden. Het aantal bezoekers van musea en instellingen is volgens andere bronnen beduidend lager. Het gaat hierbij om de CBS museumstatistiek en onderzoek in opdracht van de NGA (Van der Valk W.D.M, *Galeries in hedendaagse beeldende kunst, structuuronderzoek 2010*, 2010).

Amateurkunstenaars en kunsteducatie zijn vrij goed in beeld. Voor amateurkunstenaars is ook het *Aanvullend Voorzienen Onderzoek* een belangrijke bron. Daarnaast wordt in opdracht van Kunstfactor een monitor uitgevoerd die voor een klein deel overlap vertoont (*Amateurkunst - de feiten, Monitor amateurkunst in Nederland 2009*, 2010). De kunsteducatie is twee keer onderzocht in opdracht van Kunstconnectie door het CBS. Het laatste rapport (uit 2009) gaat in op 2007. Voor cultuureducatie op school kan gebruik worden gemaakt van de monitor *Cultuureducatie in het primair en voortgezet onderwijs van Sardes en Oberon*.

6 Economie van de sector

Centraal in dit hoofdstuk staat de vraag hoeveel geld er omgaat in de sector beeldende kunst. Hierbij gaat het om het primaire productieproces van de beeldende kunst. Ondersteunende - en onderwijsinstellingen vallen er buiten. Een uitgebreide toelichting op de cijfers die ten grondslag liggen aan de gepresenteerde resultaten zijn opgenomen in bijlage 3. Dit hoofdstuk gaat eerst in op de omzet in de sector. Vervolgens komen de aankoop van en vraag naar beeldende kunst aan de orde.

6.1 Omzet in de sector

De totale omzet in de sector is verdeeld in twee categorieën. Het gaat ten eerste om de geldstroom tussen de organisaties die een rol spelen in het distributieproces en de kunstenaar (intermediaire levering). Ten tweede gaat het om de aankoop door particulieren, bedrijven, musea, overheden en bestedingen naar het buitenland.

De categorieën zijn de optelsom van de gemaakte uitsplitsingen in bijlage 3. De categorie intermediaire leveringen beschrijft de geldstroom tussen de organisaties die een rol spelen in het distributieproces en de kunstenaar. Bij de aankoop gaat het om de aankoop door particulieren, bedrijven, musea, overheden en bestedingen naar het buitenland. In de onderstaande tabel is de jaarlijkse geldstroom in het primaire proces voor 2009 weergegeven.

Tabel 6.1 Jaarlijkse omzet in het primaire proces van de sector beeldende kunst

Bron	Bedrag (in € mln.)
Intermediaire leveringen	58,3
Aankoop	270,7
Totaal	329,0

De totale omzet in de gehele sector komt op € 329 miljoen. Daarvan is ongeveer € 58 miljoen afkomstig uit de verkoop tussen de kunstenaar en organisaties die een rol spelen bij de distributie. Het grootste deel is afkomstig uit de omzet uit de uiteindelijke aankoop. Dit kan zowel direct tussen kunstenaar en aankoper als via de distributeur.

Naast de bovengenoemde geldstromen, vloeit er ook een bedrag van ongeveer € 81 miljoen aan subsidies de sector in. Dit zijn de bijdragen van het Rijk, provincies, gemeenten en de particuliere fondsen. Het genoemde bedrag ligt lager dan de genoemde overheidsmiddelen (ongeveer € 114 miljoen) in hoofdstuk 3. De verklaring hiervoor is dat specifiek voor de geldstromen in het primaire proces wat strenger naar de subsidies is gekeken. Alleen de middelen die direct ten goede komen aan de sector zijn hierin meegenomen. Middelen voor personele lasten van instellingen, gesubsidieerde activiteiten in het buitenland of middelen voor de postacademische instellingen vallen daarom af. In bijlage 3 is dit nader toegelicht.

Van het totale subsidiebedrag is overigens de helft afkomstig van gemeenten € 41 miljoen. Zij zijn hiermee de grootste subsidieverstrekker.

6.2 Aankoop en vraag naar beeldende kunst

De aankoop van beeldende kunst is het totaal van de distributie door de tussenhandel (intermediaire leveringen) en de aankoop (finale vraag). Tabel 6.2 geeft een overzicht van de totale bestedingen aan beeldende kunst door de verschillende partijen. Deze bestedingen bestaan uit aankopen en leengelden.

Tabel 6.2 Totaal bestedingen aan beeldende kunst (x €1 miljoen)

	Aankopen	Lenen	Totaal
Kunstuitleen	10,6		10,6
Galerieën	42,1		42,1
Musea	5,6		5,6
Particulieren	126,8	14,6	141,4
bedrijven	61,4	8,0	69,4
Rijk	5,8		5,8
Provincies	1,9		1,9
Gemeenten	11,2	4,0	15,2
Buitenland	37,1		37,1
Totaal	302,5	26,5	329,0

De totale aankopen bedragen € 303 miljoen en de leengelden (bestedingen bij de kunstuitlenen) zijn € 27 miljoen per jaar. De totale vraag naar beeldende kunst komt hiermee afgerond uit op € 329 miljoen.

Samenstelling van de vraag naar beeldende kunst

Hoe is de totale vraag van € 329 miljoen samengesteld? In tabel 6.3 is de samenstelling uitgewerkt. De rijen geven de "vragende" partijen aan. In de kolommen staan de partijen die hieraan hebben voldaan of waar de omzet is gerealiseerd.

Tabel 6.3 Samenstelling van de vraag naar beeldende kunst (x €1 miljoen)

	Individuele kunstenaars	Kunstuitlenen	Galerieën	Totaal
<i>Intermediaire leveringen aan</i>				
Kunstuitleen	9,39		1,20	10,59
CBK's	0,00			0,00
Galerieën	42,08			42,08
Musea	3,24		2,40	5,64
Totaal intermediaire leveringen	54,71	0,00	3,60	58,31
<i>Aankopen door</i>				
Particulieren	35,62	14,55	91,20	141,37
Bedrijven	38,62	7,94	22,80	69,36
Rijk	3,39		2,40	5,79
Provincies	1,94			1,94
Gemeenten	11,17	3,97		15,14
Buitenland	37,12			37,12
Totaal aankoop	127,86	26,46	116,40	270,72
Totale vraag	182,57	26,46	120,00	329,03

Uit een studie uit 2009 blijkt dat de omzet via de KunstKoopregeling inclusief de commissie voor de galerieën € 11,4 miljoen bedroeg.¹ De kunstenaarsomzet uit deze regeling bedroeg € 7,8 miljoen. Deze bedragen zijn begrepen in de intermediaire leveringen van kunstenaars aan galerieën en de aankopen door particulieren bij galerieën uit tabel 6.3.

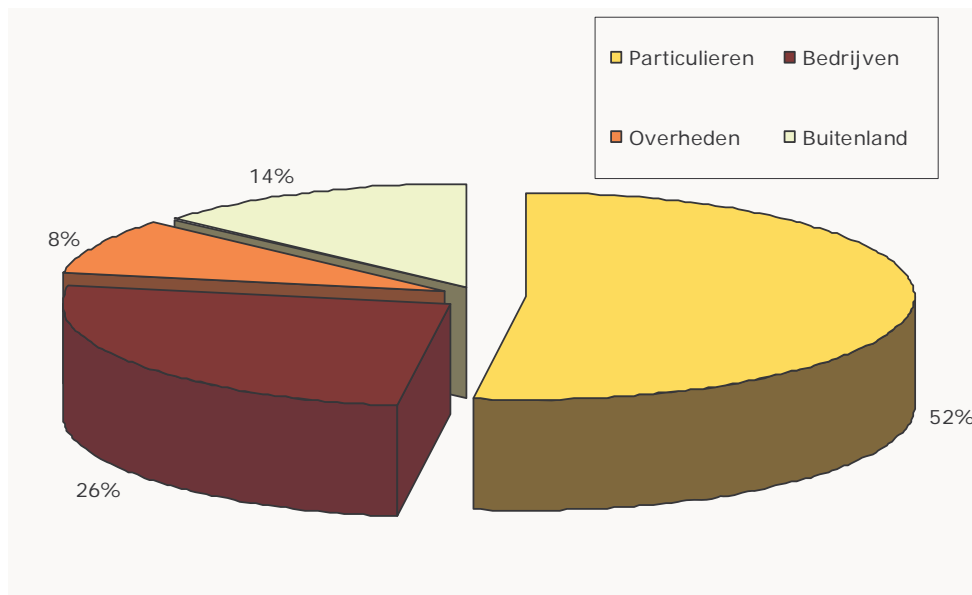
Onder de aankopen van het Rijk zijn ook de opdrachten van de Rijksgebouwendienst begrepen via de percentageregeling. Deze opdrachten schommelen jaarlijks sterk. De omvang in de periode 2000-2008 was gemiddeld € 1,5 miljoen per jaar.

Uit de tabel valt op te maken dat het grootste deel van de totale omzet is gerealiseerd bij de individuele kunstenaars (€ 183 miljoen). Een kleiner deel van € 120 miljoen is gerealiseerd bij de galerieën en € 26 miljoen is gerealiseerd bij de kunstuitlenen.

Als alleen wordt gekeken naar de uiteindelijke verkoop valt op dat de directe verkopen door kunstenaars hoger zijn dan de verkopen van galerieën. Van het totale bedrag van € 270 miljoen aan verkopen nemen kunstenaars 47% (€ 128 miljoen) direct voor hun rekening ten opzichte van 43% (€ 116 miljoen) voor galerieën. Kunstenaars halen bovendien veel meer omzet uit eigen verkopen dan aan verkopen aan de tussenhandel.

Uit de tabel is verder op te maken dat particulieren de belangrijkste koper zijn van beeldende kunst. Van het totale aankoopbedrag van € 270 miljoen is € 141 miljoen afkomstig van particulieren. De samenstelling is in onderstaande figuur gepresenteerd.

Figuur 6.1 De samenstelling van de vraag naar beeldende kunst

¹ Teunis IJdens, Hans Mariën. *Statistiek van landelijke subsidieregelingen voor beeldende kunst 2003-2007. Subsidies voor kunstenaars, gesubsidieerde aankopen en gesubsidieerde opdrachten*. IVA Beleidsonderzoek en Advies, Tilburg, juni 2009.

Het grootste deel van de vraag (52%) is afkomstig van particulieren. Daarna komen bedrijven met 26%, het buitenland met 14% en de verschillende overheden met in totaal 8%.

6.3 Uitkomsten samengevat

De totale vraag naar beeldende kunst is € 329 miljoen. Hiervan bestaat € 58 miljoen uit tussenhandel (bijvoorbeeld van kunstenaar naar galerie) en € 270 uit de uiteindelijke verkoop naar de afnemers (zoals particulieren, bedrijven en overheidsinstellingen). De private sector blijkt bij uitstek belangrijk. Particuliere consumenten en bedrijven zijn verreweg de grootste afnemers van beeldende kunst.

Opvallend is dat de directe verkopen door kunstenaars hoger zijn dan de verkopen van galerieën. Van het totale bedrag van € 270 miljoen aan verkopen nemen kunstenaars 47% voor hun rekening ten opzichte van 43% voor galerieën (en 10% voor kunstuitlenen). Kunstenaars halen bovendien veel meer omzet uit eigen verkopen dan aan verkopen aan de tussenhandel.

De omvang van de subsidies (€ 81 miljoen) is relatief beperkt ten opzichte van het totale geldbedrag dat in de sector omgaat (ongeveer 20%). De gemeenten geven de meeste subsidies, gevolgd door de fondsen. De directe financiering door de rijksoverheid is gering. Dit komt overeen met de beleidskeuze die de afgelopen jaren is gemaakt.

Bijlage 1 Onderzoeksverantwoording

Achtergrond

Uitvoering van cultuurbeleid vraagt om zicht op ontwikkelingen en kennis van de structuur en kenmerken van kunstsectoren. Voor veel kunstsectoren geldt dat er weliswaar veel informatie beschikbaar is, maar dat deze onoverzichtelijk, ongelijksoortig en lang niet altijd relevant is vanuit het perspectief van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Ook voor de beeldende kunsten geldt dat het aan een integrale en samenhangende beschrijving van de sector ontbreekt. Het ministerie heeft daarom behoefte aan een sectormonitor die voorziet in de geconstateerde lacune. Eerder is hiertoe een voorstudie uitgevoerd¹, waarin relevante onderzoeksvragen en beschikbare databronnen zijn geïnventariseerd. De sectormonitor bouwt voort op deze voorstudie.

In opdracht van het Ministerie van OCW hebben Research voor Beleid, EIM en IOO (allen onderdeel van Panteia) deze sectormonitor gezamenlijk uitgevoerd.

Doel en onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is: *het inzicht krijgen in de structuur en dynamiek van de beeldende kunstsector in Nederland.*

Deze doelstelling is onderverdeeld in onderzoeksvragen. In de uitgevoerde Voorstudie zijn reeds zeven thema's benoemd met de relevante onderzoeksvragen. Zes hiervan maken onderdeel uit van het onderzoek (het oordeel van het deskundigenpanel kan buiten beschouwing blijven). Hieronder zijn de thema's en onderzoeksvragen weergegeven.

A Beeldend kunstenaars

- 1 Hoeveel beroepsmatig werkzame beeldend kunstenaars zijn in Nederland gevestigd?
- 2 Welke geografische spreiding kent de populatie beeldend kunstenaars?
- 3 Hoe is de populatie beeldend kunstenaars samengesteld?
- 4 Welke disciplines en genres worden door deze kunstenaars beoefend?
- 5 Hoe is het gesteld met de 'zichtbaarheid' van Nederlandse beeldend kunstenaars in het buitenland?

B Infrastructuur van de sector

- 1 Hoe groot is de sector in Nederland (in aantal organisaties en in werkzame personen)?
- 2 Uit welke onderdelen bestaat de infrastructuur en wat is de omvang van die onderdelen?
- 3 Welke organisatorische samenhang kent de sector?
- 4 Welke geografische spreiding kent de sector?

C Economie van de sector

- 1 Hoeveel geld gaat er om in de sector?
- 2 Hoe groot is de vraag naar beeldende kunst en wat geven consumenten eraan uit?
- 3 Hoe is de vraag naar beeldende kunst samengesteld?
- 4 Waaráán besteden consumenten hun uitgaven voor beeldende kunst?
- 5 Wáár besteden consumenten hun uitgaven voor beeldende kunst?

¹ IJdens, T., *Voorstudie sectormonitor beeldende kunst*, Tilburg, januari 2009.

- 6 Wat is de inkomenspositie van kunstenaars?
- 7 Waar halen kunstenaars hun inkomsten vandaan (regionaal, landelijk, internationaal)?

D Participatie en educatie

- 1 Hoe groot is het publiek voor beeldende kunst?
- 2 Hoe groot is het publiek voor verschillende soorten beeldende kunst?
- 3 Via welke kanalen neemt het publiek kennis van beeldende kunst?
- 4 Hoe is het publiek samengesteld (demografisch kenmerken)?
- 5 Hoeveel mensen beoefenen actief beeldende kunst in hun vrije tijd (amateurs)?
- 6 Hoe is de populatie amateurkunstenaars samengesteld?
- 7 Hoeveel mensen nemen deel aan kunsteducatie op het gebied van de beeldende kunst?
- 8 Hoe is de populatie van deelnemers aan beeldende kunsteducatie samengesteld?

E Opleidingen in de beeldende kunst

- 1 Hoe groot is het aanbod van (beroeps)onderwijs in de beeldende kunst?
- 2 Hoe is dit aanbod samengesteld?
- 3 Hoeveel studenten volgen een opleiding in de beeldende kunst?
- 4 Hoeveel studenten starten jaarlijks een opleiding in de beeldende kunst?
- 5 Hoeveel studenten beëindigen jaarlijks een opleiding in de beeldende kunst?
- 6 Hoe is de populatie van studenten in de beeldende kunst samengesteld?
- 7 Wat doen afgestudeerden na hun opleiding en hoe voorzien ze in hun levensonderhoud?
- 8 Wat is aanbod van en vraag naar faciliteiten voor de ontwikkeling van kunstenaars na hun opleiding?

F Sectoraal overheidsbeleid

- 1 Welke overheden voeren beleid op het gebied van de beeldende kunst?
- 2 Wat geeft de overheid (rijk, provincies en gemeenten) uit aan beeldende kunst?
- 3 Aan welke doelen worden overheidsgelden voor beeldende kunst besteed?
- 4 Op welke wijze worden overheidsgelden besteed (welke instrumenten en kanalen)?
- 5 Hoeveel beroep wordt gedaan op de verschillende subsidieregelingen en hoeveel overlap bestaat daartussen?

Onderzoeksopzet

Een monitor houdt in dat er na een eerste versie opeenvolgende versies gaan komen. In dit besef is het onderzoek opgezet. De eerste meting gaat uit van bekende en reeds voor handen zijnde data. In volgende edities van de monitor – indien de opdrachtgever hiertoe besluit- kunnen dan verbeteringen en aanvullingen in de dataverzameling worden aangebracht.

Fase 1: Voorbereidingsfase (afbakening en indicatoren)

Een eerste stap in het onderzoeksproces was een nadere afbakening van de sector en het identificeren van de relevante actoren. Op twee niveaus dient afbakening plaats te vinden: individuele kunstenaars en organisaties.

In een notitie is een voorstel voor de afbakening van de sector gedaan. Deze notitie is besproken met de opdrachtgever, waarna een definitieve afbakening van de sector werd vastgesteld. Uitgaande van deze afbakening zijn vervolgens de indicatoren benoemd, per thema

en vraag. De indicatoren zijn in dezelfde notitie voorgelegd aan de opdrachtgever. De afbakening en indicatoren zijn opgenomen als bijlage 2 bij dit rapport.

Fase 2: Dataverzameling en analyse per thema

Na de vaststelling van de onderzoekspopulatie alsmede de bijpassende indicatoren zijn teenlopende bronnen geraadpleegd en de data verzameld. In bijlage 2 is per thema ingegaan op de gebruikte bronnen, en ook aan het eind van ieder hoofdstuk in het rapport worden de bronnen gespecificeerd.

Fase 3: Rapportage

Uiteindelijk zijn de beschikbare gegevens weergegeven in de voor u liggende rapportage, met een hoofdstukindeling op basis van de zes onderscheiden thema's. Door de toepassing van de schematische productiekolom (figuur 1.1 in het rapport) wordt gewaarborgd dat er consistentie bestaat tussen de verschillende onderdelen van de monitor.

Bijlage 2 Afbakening en definities

Deze bijlage bevat de afbakening van de sector, zoals deze is overeengekomen tussen het ministerie en Research voor Beleid, mede op basis van overleg met de begeleidingscommissie van het onderzoek. In paragraaf 1.1 van dit rapport zijn de definitie van beeldende kunst en de afbakening van het 'speelveld' gegeven. Hieronder gaan we verder in op de onderdelen en activiteiten in de sector: de 'spelers'. Belangrijk in dit verband is dat het onderzoek zich concentreert op secundaire dataverzameling. Dit betekent dan ook dat we *geen nieuwe definities* ontwikkelen, maar gebruikte definities uit bronnen en bestanden toepassen.

Gegevensbronnen

Doorgaans gaat een afbakening van een sector uit van bedrijfsactiviteiten. Potentieel kunnen de organisaties in de verschillende onderdelen van de sector via bedrijfsactiviteiten in beeld worden gebracht. Hiervoor moet dan gebruik worden gemaakt van de Standaard bedrijfsindeling (SBI). De SBI-codering blijkt echter zeer beperkt bruikbaar om de genoemde partijen in figuur 1 te kunnen onderscheiden. Voor het grootste deel zijn de codes te weinig specifiek om soelaas te bieden. Alleen voor de distributie en de musea zijn codes bruikbaar. Vanwege de beperkte toepasbaarheid van de SBI-codes moet worden teruggevallen op diverse andere bronnen. Per bron is zo nauwkeurig mogelijk een afbakening gemaakt. Waar mogelijk zijn specifieke codes gebruikt, anders is een omschrijving gegeven. In enkele gevallen is een alternatieve wijze van afbakening met de bijbehorende bron genoemd.

In tabel B2.1 zijn de schakels die tot de primaire kolom van de sector behoren als eerste gepresenteerd. De overige relevante partijen komen daaronder aan bod.

Bij *schepping* gaat het om beroepsmatig actieve kunstenaars op het gebied van beeldende kunst. Via een SBI-code zijn de beeldend kunstenaars niet goed te traceren. Ten eerste zijn zij niet altijd in het Handelsregister geregistreerd. Weliswaar zijn zij vanaf 2008 verplicht zich in te schrijven, maar het zal in veel gevallen nog niet gebeurd zijn. Daarnaast is de code die het meest in aanmerking komt breder dan alleen beeldend kunstenaars. Het gaat om code 90.03 "Schrijven en overige scheppende kunst". Vanwege de te brede insteek valt het gebruik van deze code af. De voorkeur gaat dan uit naar het gebruik van CBS-onderzoek op basis van de enquête beroepsberoepsbevolking, gecombineerd met aanvullende bronnen. Via deze enquête zijn codes van de Standaard beroepenclassificatie (SBC) te gebruiken. Een eventueel alternatief dat echter niet onze voorkeur heeft, bestaat uit de gebruikscijfers van subsidieregelingen voor beeldende kunst en de WWIK. Het nadeel is dat hiermee de niet-gebruikers van regelingen buiten beschouwing blijven.

Onder de *distributie* vallen veel partijen.

- *Kunstuitleen* en *galerieën* zijn via SBI-codes te benoemen. Bovendien zijn hier alternatieve bronnen voorhanden.
- De *festivals en presentatie-instellingen* vormen een grotendeels gesubsidieerd circuit dat via de basisinfrastructuur (BIS) en de Mondriaan Stichting (MS) in kaart is te brengen.

- Bij *musea* gaat het om de musea voor beeldende kunst. Deze zijn als zodanig in de CBS statistiek voor musea opgenomen.
- *Veilinghuizen* zijn via een SBI-code te vinden (82991). Deze code is wel gericht op veilingen van huisraad, kunst en antiek en dus duidelijk breder dan beeldende kunst.

Het *onderwijs* is verdeeld in het kunstvakonderwijs, docentenopleidingen en de postacademische instellingen. Onder het kunstvakonderwijs verstaan we de bachelor- en masteropleidingen op het gebied van beeldende kunst: bachelor Autonome beeldende kunst (Croho-code 39110), master Autonome beeldende kunst (Croho 44853) en master Fotografie (Croho 44756). De docentenopleidingen zijn Docentopleiding BKV (Croho 39100) en Master Kunsteducatie (Croho 49117). De postacademische instellingen zijn als zodanig bekend bij OCW. De overige relevante opleidingen en cursussen zijn via Cultuur-Ondernemen (Kunstenars en Co) bekend.

Tot *kunsteducatie* worden gerekend de instellingen die cursussen op het gebied van beeldende kunst aanbieden. Deze zijn te identificeren via de CBS-statistiek voor kunsteducatie. Het gaat om de creativiteitscentra en gecombineerde instellingen.

Amateurkunstenaars zijn mensen die naar eigen zeggen beeldende kunst in hun vrije tijd beoefenen.

De relevante *overheid* voor het onderzoek bestaat uit financierende overheden en rijksfondsen. Het gaat om het rijk (inclusief fondsen), alle provincies en alle gemeenten. In principe zullen al deze partijen vanuit hun beleidsdoelstelling beeldende kunst financieren. In de cultuurstatistiek van het CBS worden cijfers uitgesplitst op het niveau van de schepende kunst. Naast beeldende kunst betreft het ook uitgaven voor taal- en letterkunde en film. Een alternatief is de begroting van provincies en gemeenten door te nemen op uitgaven aan beeldende kunst. Voor gemeenten stellen we voor ons dan te beperken tot de 36 gemeenten die het decentralisatiebudget voor beeldende kunst ontvangen.

De *aankoop* is verdeeld in particuliere kopers en leners, bedrijven, musea en overheden. Deze groepen zijn op zichzelf eenvoudig te definiëren ("kopers van..."), maar in de praktijk moeilijk te identificeren.

- Over *particuliere kopers* zijn voornamelijk gegevens via de galerieën te vinden. Verder kan voor particulieren gebruik worden gemaakt van gebruikscijfers van de subsidieregeling Kunstkoop. Dit gaat dan echter alleen over gesubsidieerde aankoop. Over leners is mogelijk enige informatie beschikbaar via kunstuitleencentra. Informatie over de directe verkoop van kunstenaar naar koper is verder niet aanwezig.
- Voor *bedrijven* geldt grotendeels hetzelfde als voor particuliere kopers. Via gegevens van galerieën is er enige informatie over dit kanaal. Verder is een aantal bedrijven met grote kunstcollecties verenigd in de Vereniging bedrijfscollecties Nederland.
- Van *musea* zijn in statistieken beperkt gegevens beschikbaar over de omvang van aankopen en beeldende kunst. Enige bron is Collectiebalans moderne kunst (CBMK) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
- *Overheden* zijn naast financiers ook grote aankopers van beeldende kunst. Zowel het rijk als provincies en gemeenten kopen, onder andere via percentageregelingen, veel werk in opdracht aan. De bestedingen zijn beperkt inzichtelijk.

Met het *publiek* worden bezoekers van tentoonstellingen op het gebied van beeldende kunst bedoeld. Het gaat concreet om bezoekers van kunstmusea, galerieën en kunst in de openbare ruimte.

Tabel B2.1 Indicatoren en gegevensbronnen per onderdeel en activiteit

Schakel	Type organisatie	Afbakening		
		Codering	Omschrijving	Basisbron/databestand
Schepping	Individuele kunstenaars	75410, 75415	fotograaf kunstzinnig, beeldend kunstenaar	CBS
Distributie/vertoning	Kunstuitleen	91.01.2	kunstuitleencentra	CBS/Aanvulling APE
	Galerieën	91.02.2	Kunstgalerieën en expositieruimten	CBS/structuuronderzoek NGA/ aanvulling APE
	Festivals, pres.inst.		Instellingen BIS, leden De Zaak Nu	OCW/De Zaak Nu
	Musea		Musea beeldende kunst	CBS
	Veilingen	82.99.2	Veilingen huisraad, kunst en antiek	CBS
Onderwijs	Hoger beroepsonderwijs BK	39110, 44853, 44756, 39100, 49117	Opleidingen bachelor en master Autonome Beeldende kunst, master Fotografie Docentopleiding BKV Master Kunsteducatie	1cHO/DUO
	Postacad. instellingen BK		Aangewezen postacademische instellingen BK	OCW
	Faciliteiten na opleiding		Aanbod via Cultuur-ondernemen	Cultuur-Ondernemen
Kunsteducatie	Instellingen die BK aanbieden		Creativiteitscentra en gecombineerde instellingen	CBS
Amateurkunstenaars	Indiv. amateurkunstenaars		Beoefenaars beeldende kunst in vrije tijd	AVO/SCP
Overheid	Financierende overheden		Rijk, provincies en gemeenten met uitgaven beeldende kunst op begroting	Deels via CBS, OCW MS en Fonds BKVB
	Fondsen		Fondsen in BIS	OCW
Private fondsen	Fondsen		Private fondsen met beeldende kunst uitgaven	Begrotingen fondsen
Aankoop	Particuliere kopers		Particulieren die beeldende kunst aankopen	Deels via structuuronderzoek NGA, deels onderzoek SEO
	Particuliere leners		Leners via kunstuitleencentra	Deels via structuuronderzoek NGA
	Bedrijven		Bedrijven die beeldende kunst aankopen	Deels via structuuronderzoek NGA, deels onderzoek SEO
	Musea		Musea die beeldende kunst aankopen	Deels via CBMK van RCE
	Overheden		Overheden die beeldende kunst aankopen	Deels via rijkspercentageregeling
Publiek	Bezoekers tentoonstellingen beeldende kunst		Bezoekers kunstmusea, galerieën of openbare ruimte	AVO/SCP

Bijlage 3 Verantwoording cijfers economie sector

De gepresenteerde cijfers in hoofdstuk 6 zijn gebaseerd op bestaand cijfermateriaal. De peildatum voor de beschrijving van de economie van de sector is 2009. Cijfers uit andere jaren zijn met behulp van de consumentenprijsindex voor culturele diensten omgezet naar het prijsniveau van 2009. Voor de berekening is gebruikgemaakt van een basistabel. Dit is een matrix waarvan de kolommen de leveringen van goederen en diensten beschrijven en de rijen de geldstromen die met de leveringen gemoeid zijn. Dit zijn dus de gelden die ontvangen zijn door de kunstenaars en de instellingen die rechtstreeks betrokken zijn bij het primaire productieproces van de sector. Ook de door de kunstenaars en de instellingen ontvangen subsidies zijn in deze tabel opgenomen. Voordat we de tabel presenteren gaan we eerst in op enkele belangrijke bronnen:

- Data uit de basisinfrastructuur
- Subsidies door de Mondriaan Stichting
- Subsidies door het Fonds BKVB
- Subsidies door gemeenten en provincies
- Overige bronnen.

De data uit de basisinfrastructuur

Tabel 6.4 bevat een overzicht van de exploitatiegegevens uit de database van de basisinfrastructuur van het Ministerie van OCW. De totale door de instellingen in hun jaarrekeningen 2009 verantwoorde subsidie van OCW bedraagt € 54,8 mln. Voor de bepaling van de bijdragen aan het primaire productieproces vanuit de basisinfrastructuur is uitgegaan van de 'Activiteitenlasten materieel'. Dit betekent dat de beheerslasten, de activiteitenlasten personeel en de resultaten van de instellingen buiten beschouwing zijn gelaten. Deze uitgaven komen immers niet ten goede aan het primaire productieproces. In de basistabel worden het Fonds BKVB en de Mondriaan Stichting apart opgevoerd. Er wordt verondersteld dat de activiteiten van de postacademische instellingen helemaal betrekking hebben op opleidingen. Voor de beschrijving van de economie van het primaire productieproces worden deze activiteiten ook niet meegerekend. Blijven over de activiteiten van de presentatie-instellingen en overige instellingen. Om dubbeltellingen te voorkomen, bijvoorbeeld met de gemeentelijke subsidies, zijn alleen de activiteitenlasten materieel meegerekend die kunnen worden verondersteld te zijn gefinancierd vanuit de OCW subsidie. Dit betreft een bedrag van € 6,8 mln.

Subsidies door de Mondriaan Stichting

De 'activiteitenlasten materieel' van de Mondriaan Stichting bedragen € 19,2 mln. Voor de toerekening van de activiteitenlasten aan de beeldende kunst van na 1945 is informatie gevraagd aan de Mondriaan Stichting. Gezamenlijk is een zo nauwkeurig mogelijke schatting opgesteld. Onderstaande tabel bevat deze informatie.

Tabel B3.1 Mondriaan Stichting subsidies voor beeldende kunst in 2009 (x € 1000)

Middelen ten behoeve van het binnenlandse primaire proces	
Musea	1.582
Presentatie-instellingen	4.017
Galerieën	264
Festivals	1.492
Overig	1.335
Totaal	8.690

Voor het onderzoek is er vanuit gegaan dat de uitgegeven bedragen voor presentatie-instellingen, galerieën en festivals volledig ten goede komen aan de sector. Voor musea en de categorie "overig" geldt dat hiervoor een percentage van 50% is gehanteerd. In de praktijk is het voor deze categorieën namelijk niet goed mogelijk een scherp onderscheid tussen middelen voor beeldende kunst, vormgeving en erfgoed aan te brengen. In totaal resteert dan een bedrag van afgerond € 8,7 miljoen.

Subsidies door het Fonds BKVB

De activiteitenlasten materieel van het Fonds BKVB bedragen in 2009 € 22,2 miljoen volgens de gegevens in de database van de basisinfrastructuur. Volgens de jaarrekening 2009 van het Fonds BKVB zitten in deze activiteitenlasten ook nog personele lasten van secretarissen, coördinatoren en commissieleden. Als deze personele lasten niet worden meegerekend, resulteert een subsidiebedrag van € 21,3 mln. Dit totale subsidiebedrag bestaat uit de stimuleringsubsidies, internationaliseringssubsidies en bijzondere projecten. De verdeling van het totale subsidiebedrag over de subsectoren beeldende kunst, vormgeving en bouwkunst is uitgevoerd naar rato van de verdeling van de stimuleringsubsidies. Deze verdeling kan uit het jaarverslag 2009 worden afgelezen. De volgende tabel bevat het resultaat van deze exercitie. Van het totale subsidiebedrag is € 17,5 toegerekend aan de beeldende kunst. Aangenomen is dat deze subsidie helemaal ten goede komen van de individuele beeldend kunstenaars.

Tabel B3.2 Activiteitenlasten materieel en subsidies van het Fonds BKVB in 2009

	Toerekening aan de sectoren	Activiteitenlasten materieel	Subsidies
Beeldende kunst	82,5%	18.322.707	17.547.870
Vormgeving	11,6%	2.569.914	2.461.237
Bouwkunst	5,9%	1.303.796	1.248.661
Totaal activiteitenlasten (1+2+3)	100,0%	22.196.418	21.257.768

Subsidies door gemeenten en provincies

De gegevens over de gemeentelijke en provinciale subsidies komen uit de begrotingen zoals die gepubliceerd zijn op de RTL-website¹. De gegevens van de gemeenten betreffen 33 van de 35 door de minister bepaalde kerngemeenten. De onderverdeling van de gemeente-

¹ [http://www.rtl.nl/\(/actueel/rtlnieuws/binnenland/\)/components/actueel/rtlnieuws/2010/05_mei/24/binnenland/hoe_duur_is_kunst_en_cultuur.xml](http://www.rtl.nl/(/actueel/rtlnieuws/binnenland/)/components/actueel/rtlnieuws/2010/05_mei/24/binnenland/hoe_duur_is_kunst_en_cultuur.xml)

lijke subsidies naar de partijen in de primaire sector is gemaakt op basis van informatie uit de gemeentelijke begrotingen. Soms is uit de begroting niet duidelijk af te lezen wat de functies van deze instelling zijn, of waaraan ze de subsidie besteden. Dan is aangenomen dat een deel van de subsidie kan worden toegerekend aan het primaire proces van de sector beeldende kunst.

De gegevens over de subsidies van de provincies komen ook uit de publicaties van de kunstbegrotingen op de RTL-website. Deze gegevens moeten met de nodige omzichtigheid worden geïnterpreteerd. De toerekening van de totale kunstsubsidies aan de sector beeldende kunst en vervolgens de verdeling over de partijen in het primaire proces is tentatief.

Overige bronnen

Voor kunstenaars, kunstuitlenen, galerieën en musea zijn gegevens gevonden over leveringen. Deze gegevens verschillen van kwaliteit en de mate van actualiteit. Bijvoorbeeld de leveringen door kunstenaars zijn gebaseerd op de studie van SEO uit 2003: 'De markt voor beeldende kunst en de financiële positie van beeldend kunstenaars 2001.' Zoals de titel aangeeft betreffen dit data uit 2001. De gegevens uit het rapport zijn via de toepassing van het prijsindexcijfer voor culturele diensten uitgedrukt in euro's van 2009. Ten opzichte van 2001 bedroeg in 2009 de prijsstijging van culturele diensten 37,6%.

De data over de leveringen door kunstuitleeninstellingen is gebaseerd op het EIM-rapport 'Onderzoek aanbieders van hedendaagse beeldende kunst' uit maart 2007 en de gegevens over de galerieën komen uit het EIM-rapport: 'Galeries in hedendaagse beeldende kunst. Structuuronderzoek 2010' uit 2010. Voor musea is gebruik gemaakt van cijfers uit de Collectiebalans moderne kunst (CBMK) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed uit 2010.

De basistabel

De basistabel ligt ten grondslag aan de gepresenteerde cijfers in hoofdstuk 6. De cijfers in de kolommen van de basistabel representeren de leveringen van kunst of van gerelateerde diensten. In de rijen staan de geldstromen die met de leveringen gemeoid zijn.

De leverende partijen zijn: kunstenaars, kunstuitlenen, galerieën, presentatie-instellingen, veilingen en kunsthandel en musea. Bij de musea betreft dit alleen de aankopen van kunst en niet de opbrengsten uit de bezoekersaantallen. Bij aankoop van een kunstwerk door een museum eindigt als het ware het primaire proces. De aankoopprijs is de opbrengst van het primaire proces. Het vervolgens meetellen van de opbrengsten van bezoekers van het museum betekent, gezien vanuit het primaire proces, een dubbeltelling.

Om de cijfers van tabel B3.1 in te kunnen passen in de basistabel is het bedrag van de categorie "overig" verdeeld over de andere categorieën (galerieën, festivals, presentatie-instellingen en musea). Dit is naar rato van omvang gebeurd. Dit wil zeggen dat het meeste aan presentatie-instellingen is toegevoegd en aan galerieën het minste.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
	Kunste- naars	Kunst- uitleen	CBK's	Gale- rieën	Festi- vals	Presen- tatie- instel- lingen	Veiling- en & kunst- handel	Musea	Totaal
Subsidies									
1 Rijk, Fonds BKVB	17,55	0	0	0	0	0	0	0	17,55
2 Rijk, Mondriaan Stichting	0	0	0	0,31	1,76	4,75	0	1,87	8,69
3 Rijk, Overig Basisinfrastr.	1,44	0	0	0	0,03	1,64	0	0,06	3,17
4 Rijk, Overige subsidies									
5 Provincies	0,83	0,1	0,55	0	0,03	0,41	0	2,91	4,83
6 Gemeenten	8,40	1,29	6,57	0,00	0,24	5,00	0,04	19,64	41,18
7 Particuliere fondsen	0,29	0	0	0	3,33	0,73	0	1,65	6,00
Totaal subsidies	28,51	1,39	7,12	0,31	5,39	12,53	0,04	26,13	81,42
Output									
I Intermediaire leveringen									
10 Kunstenaars, schepping									
11 Kunstuitleen	9,39			1,20					10,59
12 CBK's	0,00								0,00
13 Galeries	42,08								42,08
14 Festivals	0,00								0,00
15 Presentatieinstellingen	0,00								0,00
16 Veilingen & kunsthandel	0,00								0,00
17 Musea	3,24			2,40					5,64
18 Rijksoverheid (BTW enz.)									0
Tot. intermediaire leveringen	54,71	0,00	0,00	3,60	0,00	0,00	0,00	0,00	58,31
II Finale leveringen									
20 Particulieren	35,62	14,55		91,20					141,37
21 Bedrijven	38,62	7,94		22,80					69,36
22 Musea	0,00			0,00					0,00
23 Rijk	3,39			2,40					5,79
24 Provincies	1,94			0,00					1,94
25 Gemeenten	11,17	3,97		0,00					15,14
26 Buitenland	37,12			0,00					37,12
Tot. finale leveringen	127,86	26,46	0,00	116,40	0,00	0,00	0,00	0,00	270,72
Totaal leveringen	182,57	26,46	0,00	120,00	0,00	0,00	0,00	0,00	329,03
Totaal	211,08	27,85	7,12	120,31	5,39	12,53	0,04	26,13	410,45

Research voor Beleid
Bredewater 26
Postbus 602
2700 MG Zoetermeer
tel: 079 322 22 22
fax: 079 322 22 12
e-mail: info@research.nl
www.research.nl

